

Secrétariat Permanent de la
Stratégie de Réduction de la Pauvreté
(SP-SRP)

Centre d'Etudes des
Langues Guinéennes
(CELG)

**Fe fale kɔnɔmi xa politiki kima, mixiya kima,
nae rapere kiraya Lagine kui**

Marakolonyi, marasi a nun fe ralantanfe walise

Sosoxui daaxi

Naxan a sebexi: James G. BENNETT

Xui madangi: Djibril BATCHILY

Sanwiye kike 2005

Dunkedi (sommaire)

Masenyi xunso (introduction)	3
Soso daaxi xunso (introduction à la version soso)	5
1 Kolonyi fɔɛ (les notions de base)	7
1.1 Yiriwɛ (le développement)	7
1.2 Setareya (la pauvreté)	8
1.3 Kɔnti (la statistique)	10
2 Kɔnɔmi xa politiki (la politique économique)	11
2.1 Kɔnɔmi xungbe xa politiki (la politique macro-économique)	12
2.1.1 Yama naafuli (les finances publiques)	13
2.1.2 Naafuli xa politiki (la politique monétaire)	14
2.2 Banxidɛɛ raɲɛɛ ki (la politique sectorielle)	16
2.2.1 Bɔxi rawali (l'agriculture)	17
2.2.2 Lɛndisitiri (l'industrie)	20
2.2.3 Hayu faɲi (les services)	21
2.2.4 Kɔnɔmi rafale (l'infrastructure économique)	22
2.3 Mangasanyi raɲɛɛ ki (l'administration publique)	23
2.4 Wali yetɛ bɛ (le secteur privé)	23
3 Mixiya raɲɛɛ politiki (la politique sociale)	24
3.1 Mixiya salonyie (les secteurs sociaux)	24
3.1.1 Xuri (l'éducation)	25
3.1.2 Sayinteya (la santé)	27
3.1.3 Yire rafale a kira kima (l'infrastructure routière)	31
3.2 Soseti xunmakantafe (la sécurité sociale)	31
3.3 Yama xa sɔseti (la société civile)	33
3.4 Mixi masalanyi (l'aspect genre)	33
4 Beɛɛ so bore yira a duniya kima (la coopération internationale)	34
5 Bɔxi raɲɛɛ ki (la gouvernance)	34
Xibaru xɔri tongode (principales sources d'informations)	37
Taarixu (notes biographiques)	38
Wɔyɛn xɔri ya itongoxi (liste des mots-clés)	39
Buki xaranma xa lui (notes du lecteur)	42

Masenyi xunso (introduction)

Yi buki seɓefe nate findixi xaaxili fife nan na yama ma, mixi naxae xirixi kɔnɔmi xa politiki kirayama, mixiya kirayama, nae raɲereɓa kiraya naxan ma lagine kui. A gbengbenyi, lɔnni fife buki xara mixiema, alako fee ralantan a nun marasi kiraya naxae birin xirixi bɔxi xa yiriwe ra a kɔnɔmi nun a mixiya kima, a gbengbenyi kiraya naxan setareya gerema won ma bɔxima.

Yi bukidi seɓexi a singe ra mixie nan be, naxae won ma kɔnɔmi a nun won ma mixiya kirayae sugandima, a nun naxae mixi naxae lɔnni fima yamama (meri, Sali alimami, xibaru falee, xarande rabae, xuntigie), a nun mixi naxae xa wali findixi yama xa yiriwe xɔn, a gbengbenyi lanxunde naxae ɲɔxɔsaxi mixi mɔɔxie xaranfe xɔn ; kɔnɔ a birin xundusi xuntixi bɔxi yama nan m, a lanma ne a xa a faxamu, a xa yare masige mu rabama a xanbi. Na xaaxili nan a xexi yi buki naxa madangi bɔxi xui gbeegbe.

Xi wali fɔle xirixi ɲe suuli maɲɔxunyi nan kui won ma lagine bɔxima (2000-2004). Na waxati kui, yi buki seɓe demeri wuyaxi rabaxi ne, kiraya birin xɔnma, setareya gerema ki naxe. Wali raba temui, a fɔle a nun a raɲɔnyi, han lagine mangasanyi siga a fe tongo sanwiye 2002 ra, kɔntɔfili gbeegbe nan lu a kui, a marakolon kima, a gbengbenyi fe naxae na a kui. Hali a to sa lu tide yo mu na a falema : yi sede ɲɔxɔya naxan a masenxi yi wali xa rayiriwa, a nun a ralantanfe yi lanxunde naxan bɔxi xa naamunyi a nun a ifalafe, na naxa mafindi lanxunde ra naxan lanma a xa setareya gerfe ifala bɔxi kui. kɔnɔ seɓe naxan yeti raso alako yi lanxunde naxan setareya gerema lagine kui, han ti tooma tide mu sɔto a feme. Na birin kui, na setareya sa naxae sannafalaxi yi bɔxi rayiriwafe a nun a adamaya rasabatife, a nun yi bore to naxan sa yi lanxunde rayimixi won ma yi longorie kui, yi setareya gerefe.

Yi buki a masenxi ne, a mixi naxan yeti wama a yigi dinfe yiriwe a nun a daxamui kiraya ra, e xa buxi yusife seɓe so. Yi buki seɓe kataxi ne seti, a xa fatanfasife nun sofe a kui xunso, bore kima a rawalima lagine kui keɲa naxe kɔnɔ na kui, a maxɔrinyi ndee luxi ne seti – nae fɔle tarixui kolonfe, e xa tɔnxuma sede a nun e yaxandi ki won ma longorie ra, a nun e xa naamunyi bɔxi kui, a maniyexi ne alo nae birin lanma e xa findi xibarue nan na fefe mu dangima naxae xanbi, faxamu keɲama yi lɔnnie xa fe kui. Na kui, yi buki findixi fe fɔle nan na, won lanma won xa naxae raba yi mɔxɔrinyie kolonfera.

A firinyande, yi buki naxa madangi won ma lagine xui saxan : sosoxui, fulaxui a nun maninkaxui. Na xui madangi rabaxi won ma yi lɔnni kanyi naxae ɲɔxɔsaxi lagine xui xa fe xɔn (CELG), yi xarande banxi konde xungbe naxan na kɔnakiri. Wali dɔxɔde wuyaxi nan a niye, alako yi xui madangi xa rafixe, a nun yi buki yusi lufe mixie be naxae fama a munafanyi sɔɔde. E to mini yi buki xa fe rakɔrɔside yi xui dɔxɔ saxanyie falade be, e to ne yi buki hanmeri naxan nu na e be nun, na nan man yaati na. I man nu a mato, yi marakɔrɔsi a masenxi ne yaati a yi radiyo riralie nan tan yaati xiburu fima e ma, sa fatanfe yiriwe keɲama a nun adamadiya rasabati ki bɔxi kui, yi yama naxae yi geeni sɔɔxi daxamui rayiriwa kima a nun adamaya, e birama na kira nan fɔxi ra.

Yi buki ratinme ki a nun a fatanfasi ki, y marakɔrɔsi keɲama, na fatanxi yamaanie xa yi lanxunde nan na (GTZ). Yi lanxunde a masenxi ne a yi buki lanma a xa findi marakolose, fe ralantanfe a nun marasi yi xui falama de naxe lagine kui : yi labesanyi ra, futa belexema

a nun maninka bɔxima. Yi buki madanfe lagine fɔtɔn bunyi xui luxi yarema fe nan ma yi tɛmɔi.

Yi buki sebema bara a malimae birin nu wali sa – M. Peter HILLEN, yi naxan na xunyi ra lanxunde naxan setareya gere masoma bɔxi kui ; na magoroxi won ma minisiri naxan ɲɔxɔsaxi pilan xɔnma – Alahayi Mamdou SOW, pilan sekeretɛri deta fori nan nu a ra, naxan nu sabatixi won ma yi kɔnɔmi a nun naafuli ragata ki minisiteri setima-Ibrahima Sory SANGARE, sekeretɛri nan a ra naxan ɲɔxɔsaxi yi lanxunde naxan setareya gerema, na rabafe ra – Cheick A. Tidiane DIALLO a nun Abdoulaye BEYE, xiburu fi nan na nae ra naxae na yi lanxunde kui, naxan yengi saxi yi setareya gere masofe xɔnma – Mamadou CAMARA, Abdallah DIALLO, Djibril BATCHILY a nun Mamadou Sima SYLLA, xarande raba lɔnni fenyi nan na nae ra, naxae na yi lagine xui xaranyi kolonfe, yi Kɔnakiri xarande banxi konde xungbe kui – Bernd HEINE a nun Matthias BREZINGER, xarande raba lɔnni fenyi nan na nae ra, naxae ɲɔxɔsaxi lafiriki lɔnni kolonfe ra yi xarande konde xungbe naxan na Cologne, yamaani bɔxima – A nun Kathrin ROTHHAAS, mali nan a ra naxan na yi lanxunde naxan xili « International Policy Advising » (IPA) , Cologne, yamaani bɔxima. Naxae birin fe nde rabaxi yi bukife kui, muxu bara e rawali sa.

Muxu bara a nate, naxae yeti hayi biraxi yi bukima, a xa findi e be sɔneya ra, yete rayiriwe a nun adamadiya kolonfe, sabui naxan a niyema e xa kolon sɔtɔ kirayama, yete rayiriwe a nun adamaya lagine bɔxi kui, a nun na dangi xanbi e xa faxamui sɔtɔ e bore tagi.

Dr. James G. BENNETT
 Université Cologne
 Sanwiye kike 2005

Soso daaxi xunso (introduction à la version soso)

A madangife sosoxui, muxu wama ne sosoxui xa footexui sanxon koto, alako fere xa fi sosoxuima, a xa dangi a xa naamunyi ra.

A gbengbenyi, muxu maiwuya (e naxan ma footexui "Composition et dérivation"), nan findi sabui ra. Xa a sa a li na wayen neene mu ge fixe won xaaxilima, won e de radoma wayen gbete naxae kelixi xui gbete naxae makolon a faji ra xui falamae yi ra. Misaali ra, fe fale ndee madangife alo e naxae ma footexui banque, syndicat, sida, V.I.H a nun nae maniyε, madangixi sosoxui yi ki ne : banki, sendika, sida, V.I H a nun nae maniyε.

A sebe kima, won ma yi xui sebe ki neene, e naxan ma footexui alphabet national, a niya ne yi xui madangi naxa soneya. Xui naxan sebema a forima ki gbelen firin na, na naxa findi gbelen keren na. Misaalira :

ny (nyökhörönyi) → ɲ (ɲɔxɔɔnyi)

kh (bökhì) → x (bɔxi)

ö (kɔɔmi) → ɔ (kɔɔmi)

é (yiriwè) → ε (yiriwε)

Bore sebelie mu masara (alo yare yerelenyi a masenxi keɲa naxε).

A rajonyi, muxu a kolon xaaxili rawali, peleti mu a kui. Na nan ra, a mu findima majin kewali ra, xa kɔɔsi sa mini a kui, a madangi keɲama.

Djbril BATCHILY

Xui madangi

Université Kɔnakiri

Sanwiye kike 2005

Sosoxui sɛbɛ ki fori a nun a nɛɛɛ (l'ancien et le nouvel alphabet de la langue Soso)

A fori (ancien alphabet)

a
b
d
nd
e
ë
f
g
gb
ng
h
i
k
kh
l
m
n
nh
ny
o
ö
p
r
s
t
u
w
y

A nɛɛɛ (nouvel alphabet)

a
b
d
nd
e
ɛ
f
g
gb
ng
h
i
k
x
l
m
n
ŋ
ɲ
o
ɔ
p
r
s
t
u
w
y

1 Kolonyi fɔɛ (les notions de base)

1.1 Yiriwɛ (le développement)

Yiriwatareya (le sous-développement)

Duniya xunxɔnyi keɲama, bɔxi yiriwatare lanxi bɔxi nan ma, naxan xa mixi keren sɔtɔse xurun, dangi duniya xunxɔnyi daxi ra. A nun bɔxi naxan fan findixi kɔrɔbɔɛra, bɔxi nan naxi, naxan fan xa mixi nde keren keren xa sɔtɔse xurun han tongo suuli xundɛ, dangife naxan sɔtɔma duniya xunxɔnyi keɲama.

Kɔnɔmi xa yiriwɛ (le développement économique)

Kiraya nan a ra, bɔxi dangima naxan na, a xa daxamuie xunmasafe nun fe naxae xirixi na fɔxɔ ra.

Yiriwɛ xɔnkuye (le développement durable)

A findixi yiriwɛ dɔxɔ nde nan na, naxan findixi duluxɔtɔ ra, a xa won ma too hayie fan, a mu siga findi mantɔrɔli ra yaremakae bɛ; naxan findi e fan waxɔnma fee rakamalife ra. Yiriwɛ xɔnkuye findixi kira xunyi nan na, sosɛti, kɔnɔmi a nun won nabilinyi, e xunsoma dɛ naxɛ.

Yi yiriwɛ xɔnkuye wama luuti xirife kɔnɔmi xa sɛmbesoe nan na, yama xa yare masigɛ, a nun won nabilinyi makantafe nan na, a man xa na fe dɔxɔ saxanyie munafanyi ralan e borema. A diganxi ra, yiriwɛ xɔnkuye xa pɔlitiki findixi tonbinyi dɔxɔfe nan na, alo kirayae a nun tulise naxae a xɛma xunlandɛ birin xa lan a yi, a gbengbenyi mixi naxae tɔrɔxi won ma taa xunxurie kui, e lanma nɛ e xa sunbu, kelifɛ a sansodema, a rapɛrɛ ki, a nun pɔlitiki kiriya, a nun fɛɛrɛ banxidɛ xunmatofɛ a ra.

Mixie xa yiriwɛ tɔnxuma (l'indice du développement humain I.D.H.)

Yamanɛ lanxie e naxae ma footexui «nations-unies», e bara yi tɔnxuma ya ilan, alako e xa ibunadamae xa yiriwɛ maniya yamanɛe kui, mixiya mabiri, a nun tɔnxumae rakamalife a naafuli kima alo e naxan ma footexui P.I.B. Adama die xa fe rasigɛ yare tɔnxuma a sabatixi fe saxan nan fari: siimaya, lɔnnie alo forie xasabi a nun dinmɛɛ xa xaranyi fe ra bɔxi kui; a nun mixi keren xa sɔtɔɛ kelifɛ gɛsɛgɛ, han nunmare lɔxɔɛ keren kui, too fa na dɛ naxae.

A bara rakɔrɔsi alo bɔxie kui naxae kɔnti bara siga han bɔxi kɛmɛ tongo solofere a nun suuli. Adama die rasabati keɲama, Laginɛ nu na bɔxi kɛmɛ tongo suuli nun solofereyande nɛ, naxae birin kɔnti nu ralanxi bɔxie yama, ɲɛ 2001.

Setareya tɔnxuma (l'indicateur de la pauvreté humaine I.P.H.)

Na tɔnxuma kɔnti, lanxundɛ belebele naxan ɲɔxɔsaxi yiriwɛ xa yare masigɛ xɔnma duniyama (PNUD), nan a rabaxi. Kɔno, a siga a salonyi ndee tongoxi ibunadama xa yiriwɛ tɔnxuma nan kui (I.D.H.); alo i nu mixi kɛmɛ tongo, mixi yeri faxama e mu ɲɛ tongo suuli sɔtɔ.

I nu mixi kɛmɛ tongo, mixi yeri mu soxi lekɔli, a nun won daxamui naxae sɔtɔma yi kɔnɔmi sababuie ra, e dɔxɔxi nɛ dɔxɔ saxan: a singe i nu mixi kɛmɛ tongo, mixi yeri mu nɔma e xa

sayinteya tongode e yete kan na; a firinyande, mixi yeri fan mu noma ye saniyenxi yuside, dinme naxae mu je suuli sotoxi, balofe mu rakamalixi nae be.

Daxo ki (la qualité de la vie)

Duniya igirife nde nan ra, naxan gere masoe bara raba boxi yiriwaxie kui, na siga keli e xa xaaxili fajie tongoe sabuie ra, kasare naxae bara rakorosi yi rawali xunmasafe xa yiriwe xunma.

Yare masige santongoe (le taux de croissance)

A findixi masare tonxunma nan na (a sa a xun , a ba a ra, xa na mu a ra, a lu a too ki) waxati nde kui, i nu na tonxuma daxo a keme xunde kima, a tide matoma a folbe ne.

Yare masige santongoe, fonde gbo gbeegbe nan a kui: masare raba ne, xa a mu raba, kiraya mundun tongoma (xunmasa kima, xa na mu a ra, a baxi a ra ki naxe).

1.2 Setareya (la pauvreté)

Mixi daxo ki, xa na mu a ra, mixi gbeegbe daxo ki, naxae mu noma e yete kan hayi fande. Je 1990 ra, banki mandiyali a masen ne, a mixi yo mu noma kabiri dolari keren soto de fejenyi kui, na findixi setare nan na. Kelifa je 1994 daxofe 1995, i nu Lagine yama mixi keme tongo, i a lima ne mixi tongo naani tagi iba saxan (40,3%) na setareya kui ne tinbilin. Alo i nu mixi keren tongo, a noma dolari keme saxan nan soto de je e keren kui. Na waxatima, i nu siga Lagine fuge biri, i naxa mixi keme tongo, i a lima mixi tongo senni a nun firin na setareya nan kui. I nu siga Futa, mixi keme yama, mixi tongo suuli a nun keren nu na setareya nan kui. Lagine ye de, i nu mixi keme tongo, i a lima mixi tongo naani a nun firin na setareya kui. I nu siga Lagine foton de, i naxa mixi keme tongo, i a lima mixi tongo saxan a nun saxan na setareya kui. Konakiri tan, xa i mixi keme tongo, i a lima mixi solofere na setareya kui. A man naxa rasaxa, a donyi keɲama, i nu mixi keme tongo, mixi moxoyen toxi dangi birin na, barima na mixi keme xa donyi nu ibo keme ra, e tan mu daxode solofere yete yaati soto ma.

I nu banna mixie keme tongo, mixi moxoyen xa donyi findixi tongo naani a nun solofere nan na yi mixi keme yama. Setareya xa tilinyi, a nun a daxe moolie findi se nan na naxan masarama. Nde bafe setareya ra, na findima duluxote nan na waxati birin, katarabi fete jarintexima, naxan findi a xa fe geremasoe ra.

Setareya maniyee see (les dimensions de la pauvreté)

Xuri (l'éducation)

I nu setaree xa die mixi keme tongo, i a lima fo mixi moxoyen nun solomasaxan, nae nan lekolima, a dinmedie keɲama, i nu mixi keme tongo sekanyie xa die yama, i a lima mixi tongo senni a nun naani birin na xaranfe. I nu xesae gbansan xa die mixi keme tongo, mixi fu a nun solomanaani nan na xaranfe (EIBC je 1994-1995).

Sayinteya (la santé)

I nu setaree gbansan xa fɔxɛdɛɛ tongo, fɔxɛdɛ kɛmɛ yo kɛmɛ, won nu fɔxɛdɛ mɔxɔyɛn sugandi; na fɔxɛdɛɛ fan kui, i nu kɛmɛ tongo, i a lima fo fu nun firin gbansan nan sigama mangasanyi labitaanie kui. I nu sekanyie xa fɔxɛdɛɛ tongo, fɔxɛdɛ kɛmɛ yo kɛmɛ, won nu fɔxɛdɛ mɔxɔyɛn sugandi, na fɔxɛdɛɛ fan kui, i nu kɛmɛ tongo, i a lima fo tongo suuli nun a xanbi birin sigama mangasanyi labitaani kui.

Dinmɛɛ xa sayinteya xirixi di ngɛɛ xa lɔnni nan na. I nu di wulu keren tongo, dimɛdi kɛmɛ fu nun firin birin faxama nɛ. Kɔnɔ, xa i siga di ngɛɛ lekɔlixie tongo, dimɛdi wulu keren yo wulu keren, tongo senni nun keren nan faxama, E.D.S. jɛ 1999.

Setareya tɔnxumɛɛ (les facteurs de la pauvreté)

Setareya fatanma daxamui dɔxɔ ki nan ma. Setareya kiraya nde Laginɛ, na fatanxi harige rapɛɛɛfe banxidɛ keren nan kui, jɛ gbeegbe, alo singe. A bara rakɔrɔsi, setareya fatanxi harige taxunyi laxixɛtareya nan na mixie tagi. Misaali ra, i nu Laginɛ yama dɔxɔ kɛmɛ, Kɔnakirikae mu dɔxɔ mɔxɔyɛn li, kɔnɔ, dɔkutɔru xundɛ tongo naani a nun solomasaxan, sasifamu xundɛ tongo suuli a nun keren, lɛnfurimiye tongo saxan a nun solomanaani, xa i siga na walikɛɛ dɔxɔ xundɛ kɛmɛ, nae birin walima Kɔnakiri nɛ.

I nu porodisi kiraya tongo, fatanfasi rabaxi nɛ taa xungbe nun taa xunxurie tagi, jɛɛɛɛɛ fan na na xiraya nan xɔn ma. Taa xunxurie kui, i nu mixie dɔxɔ xundɛ kɛmɛ, fuyan tagi iba naani (0,4%), woto na nae nan yi, Kɔnakiri, fu a nun keren (11%), taa dɔnxɔɛɛ, senni (6%) (E.I.B.C., jɛ 1994/1995). Turititareya a nun kunki masundi xɔrɔxɔɛ, nae fan findixi setareya tɔnxuma nan na.

Naafuli doni daaxi, mangasan lingira kanafe, a nun fe fori, a nun fe nɛɛnɛ xa malanyi fan bara rakɔrɔsi alo setareya tɔnxuma.

Dangi bore ra (la disparité)

Lantareya bore tagi, misaali ra alo mixiya, lanlanteya a nun kɔnɔmi, a nun tagi rasa naxan na taa xunxurie a nun taa xungbee tagi, a nun lantareya se sɔtɔɛ kui, a nun lantareya xamɛ a nun ginɛ tagi.

Setareya raxurunfe kiraya (la stratégie de réduction de la pauvreté S.R.P.)

Kiraya naxan nde bama setareya ra, findixi koli nan na, naxan dɔxɔxi daxamui xa yiriwɛ fari. A sɛnbɛ findixi sɔtɔɛ xunlanfe nan na, a nun e raso fe ra yama wama naxan xɔnma, a yiriwa kima. A nun sigirɛ sa setaree ma, ginɛ nun xamɛ ma, taa xurie kui, daxamufe mu sɔnɔya dɛ naxɛ. Laginɛ: D.S.R.P. wama nɛ taxunyi xa raba laxaxɛ kima, kɔnɔ, a xa xiri yiriwɛ fee ra.

1.3 Kɔnti (la statistique)

Mixie kɔnti (la démographie)

Mixie kɔnti findixi lɔnni nan na, naxan mixie xa fe keɓa birin matoma (di sɔtɔɛ, siimaya, ginɛya nun xameya, bari keedi, wali xunde, lingira masare). Lɔnni neene nan a ra naxan mixie kɔnti matoma, fatanfe ra daxamui ra a nun e dɔxɔ ki. Mixi naxae jɔxɔsaxi na kɔnti xɔnma, makɔre rabama, gboe nun hagige kima alako e xa nɔ mixie kɔnti kolonde tina.

Mixie birin nalanxi (la population totale)

Mixie birin nalanxi findixi mixie nan na naxae na bɔxi kerenma, kɔnti raba waxati.

Lagine mixie bara siga miliyon solofere tagi iba solofere, xa na mu a ra miliyon solomasaxan tagi iba naani, jɛ 2002. Maiwuya jɛ keren kui sigama saxan tagi iba keren, xa i siga mixie dɔxɔ xunde keme, jɛ 2002.

Walikɛe mɔɔli (la catégorie socio-professionnelle)

Mixi naxae birin wali keren nabama (xɛsa, belexɛ mafindi, lendisitiri, mangasan wali) a nun e lu tide keren na wali kui (paturɔn, kadiri, lanxunde, walikɛe, xɛsa rawalie), naxae na wali yire, nae sigama mixi tongo senni, xa i siga e dɔxɔ xunde keme.

Xɛsa rawalie birin, naxae e jɔxɔsaxi malefe xɔnma, a nun nae maniyɛ kɔnti bara siga tongo senni, xa i siga yama birin kɔnti tongo. Na kɔnti ralanxie bara siga mixi tongo solomasaxan, naxae na setaree ra, xa i siga mixi birin kɔnti tongo, i naxa a dɔxɔ xunde keme. Na kɔnti bara a masen, senbe xa fi taa xurie xa yare masige xɔnma, alako, setareya xurunma ki naxae.

Taa gbo ki (l'urbanisation)

Taa gbo ki findi kiraya nan na, taa naxae nu xurunxi, e findi taa belebele ra. Na siga fatan tuni masigafe taa xungbe, alako walife a nun duniya ragiri faɓi xa fe ra.

Taa xungbe mixi (la population urbaine)

Sigire naxan fatanfasi rabama taa xungbee nun taa xunxurie tagi, fatanma bɔxie nan na. Na sigire siga fatan taa xa xungboe ma. Mixie bara lan a ma, a taa yo mixie dangi mixi wulu keren na, xa na mu a ra, mixi wulu firin, na bara findi taa xungbe ra.

Mixie birin xa wuyɛ santongoe (le taux d'accroissement de la population totale)

Mixie birin xa wuyɛ santongoe findixi kɔnti nan na, naxan sama mixie xa gbo xun ma, naxae na bɔxi keren ma, jɛ kui, xa i siga mixie birin dɔxɔ xunde keme ma jɛ fɔɔɛ. Na a masenma ne, di xasabi naxan bara bari, a nun faxɛ naxan bara raba. Kɔnɔ, mangasanyi nɔma kolonyi sɔtɔde mixi xasabi naxan bara so taa kui, a nun naxan bara siga. Mixie xa wuyɛ tɔnxuma jɛ keren bun ma, xa na bara wuya, na tɔnxuma yaati raminima ne. Jɛ 1998, dunuya birin mixi kɔnti nu bara siga miliyari keren tagi iba senni, kelifɛ jɛ 1980 han 1998.

Taa xungbe mixi xa kɔnti santongoe (le taux d'accroissement de la population urbaine)

Taa xungbe mixi xa kɔnti santongoe findixi mixie nan na, naxae na e sii ra na taa kui, ɲɛ keren bun ma. Na kɔnti sa ibɔ mixie birin xa kɔnti ma ɲɛ fɔlɔɛ.

Mixi xa dɛɲɛ (la densité de la population)

Mixi xasabi naxan magoroxi bɔxi ma, misaali ra, Laginɛ mixi xa dɛɲɛ sigama mixi tongo saxan, kilometiri keren nadigilinyi.

Mixi xa gbo radangi (le surpeuplement)

Mixi xa dɛɲɛ radangixi na setare bɔxi nan ma, daxamui mu na dɛ naxɛ. I nu wa kɔnti faɲi xɔn, mixi xa gbo radangixi kolonfe, kira wuya nan xunyi soma. Taa xunxuri kui, mixi xa gbo na tae nan kui, sese mu na bɔxi naxae ma. Taa belebele kui, mixie xa dɛɲɛ nu mato, xaaxili nɔma nɛ sɔtɔde, fe naxan na rabama, taa xunxuri xa xurun.

Tɔnxuma (l'indicateur)

Tɔnxuma kiraya nan yitama, sigafe waxɔnyi fe ma, xa na mu a ra, fe naxan sɔtɔxi walide kui, misaali ra, alo porosɛ. Fe masenyi faɲi dusuma wali kɔri nan xun ma, a nɔma maniyade a faɲi ra, i siga a li na mu a ra. Misaali ra, di ngɛɛ xa faxɛ nɔma a masende sayinteya banxi fanxi mɔɔli naxan na. Kiraya naxan nɔma setareya xurunde Laginɛ, na findixi di ngɛ xa faxɛ magorofe nan na, kelife kɛmɛ suuli tongo saxan nu solomasaxan (538) han kɛmɛ firin mɔxɔyɛn (220), xa i siga di yɔrɛ wulu kɛmɛ (100.000) tongo, kelife ɲɛ 1999 han 2015.

ɲɔxɔsa fe xɔnma (le suivi)

Na findixi xibaru malanfe nan na, tɛmu birin. Fe masenyi naxan nu sugandi, a nɔma nɛ fande naafuli rawalimae bɛ, a nun mixi naxae na wali kui, naxan na rabafe; kiraya naxae wali rasigama yarema, dɛ naxan bara a li, a nun naafuli yusi ki naxɛ.

Fe matofe (l'évaluation)

Fe matofe findixi se nan na, naxan mu tantanma, alo porosɛ bara dɛ naxan li, xa na mu a ra, politiki, nan a masenma, a maniyɛ se hagigɛ nan a ra, kelife a fɔlɔɛ ma, a fɔxi naxan luma, a nun a yusi naxan naminima.

2 Kɔnɔmi xa politiki (la politique économique)

Kɔnɔmi xa yare masigɛ (le progrès économique)

Makafui nan a ra, a faɲi ra, a nun sɔtɔse naxan mixi keren yi ra. Kɔnɔmi xa yare masigɛ findi tɔnɛ makafui a nun maitaxunyi faɲi, na masenyi mu nɔma kamalide, xa nde mu fala sɔtɔse a nun munafanyi naxae xa fe xirixi politiki ra.

Fe nɛɛnɛ tongo ki (la modernisation)

Xaaxili naxan bɔxie xa kɔnɔmi dɛ rabima dunuya xa makiti ma.

Kɔnɔmi xa politikɪ (la politique économique)

Yama xa sɛnbɛ, xaaxiliya xɔri naxan lanma yire ma, dɛ naxan li daxi a ra, a kɔnɔmi ki ma, a dɔxɔ ki ma, a nun kirayae naxae lanma e xa tongo, alako, mixi xa so a sode. Wɔyɛnfɛ kɔnɔmi xa politikɪ fe ra, fo a xa a li, a fe bara ifala. Mixi mu fefe rabama tekui ra, xa na mu a ra, i mu fefe rabama fo e bara lan a ma ki naxɛ, birin soma a i xaaxili ya xɔri nɛ.

2.1 Kɔnɔmi xungbe xa politikɪ (la politique macro-économique)

Kɔnɔmi xungbe (la macro-économie)

Xaranyi nan a ra, naxan kɔnɔmi xungbe malanma, e wali ki ma, a nun kɔnɔmi tɔnɛ naxan lintanma e longori ra. Kɔnɔmi xungbe ɲɔxɔsaxi bɔxi xa kɔnɔmi nan xɔnma, a nun e ɲɔxɔrɔnyi: a gbengbenyi, kolonyi sɔtɔfe ma, wali naxan nabama bɔxi kui, yusi naxan nabama, fe naxan nasoma, dunxunyi naxan na, naxae soma, a nun naxae minima.

Kɔnɔmi xunxuri (la micro-économie)

Kɔnɔmi xunxuri findixi kɔnɔmi politikɪ salonyi nan na, naxan banxidɛ keren keren tongoma, naxae na e yetɛ rawali rapɛɛɛ ki ma, a rawuya ki ma, a yusi ki ma, a naafuli rapɛɛɛ ki ma, a nun naafuli ragata ki ma.

Fɔxɛdɛ (le ménage)

- a) Mixi naxae birin na banxi keren kui.
- b) Mixi naxae birin na banxi kui, xa na mu a ra, mangasanyi mixie na dɛ naxan, alo sɔɔrie xa lingira kanye kui, xa na mu a ra, sii kɛɲa ma.
- c) Mangasanyi lingirae, naxae xa wali findixi a kɔnɔmi ki ma, daxamu se xa banxidɛ xundɛ keren keren yi ra.

Kɔbiri yusixi (la dépense)

Kɔbiri naxan yusima, xa na mu a ra see sarama naxan na. Kɔbiri xasabi nde yusifɛ. Na kui, se xasabi naxae nɔma yuside.

Mɔlɔnyi xunmasa (la valeur ajoutée)

Naafuli naxan sɔtɔma wali nde xanbi ra. Naafuli naxan sɔtɔma wali kui, xa i bara wali mɔlɔnyi kolon, a nun se naxae soxi a i. Mɔlɔnyi xunmasa findixi naafuli nan na, naxan birin soma wali kui: sare, geeni, gbɛsɛgbɛsɛ mixi fe ra, duuti.

Sɔtɔse xɛta (le produit intérieur brut P.I.B.)

Yi ra see nun hayi fanfe malanxi nan a ra, naxae yamanɛ keren kui xa sɔtɔse masenxi, naxae kɔntima, maigbilenyi yo mu na. Sɔtɔse xɛta lanma donyi nan ma, a nu naafuli xɛta malanfe, a nun bɔxi xa se rawalixie xanife a farima, bafe se rasofɛ bɔxi kui; a findixi bɔxi xa balose nan na, banxidɛ yetɛ xa donse naxae tide raminixi na ra, sare kɛɲa ma, naxae na yiree xa sarase xun ma, e nun naxae maniyɛ. Xa bɔxi kui se xɛta yaati xunmasa a xasabi ra, naxan makɔrɔma a xa yiriwɛ ra waxati xɔnkuye. Daxamui yiriwɛ sɛnbɛma na kolonma, a fa lu na mu findi fe ra, naxan nɔma naafuli sɛnbɛ bafe ra. Xa a xunmasa nde

xurun yiriwe be, na nan na ki, yi raba see nun yi rabade naxae na daxamui sagoe mu rawalixi e xa gboe a nun e senbe keɓa ma, na xanbi, walitareya nan xunmasama. Mixi keren keren keɓama (mixi xunyi kima) findixi se nan na naxan boxi xa baloe dande masenma. A fa lu ki yo ki a naxa findi nemui ra, a fe nan a ra naxan mu walie matoxi, naxae rabama makitie farima (wondie, se naxae na boxi bunma...), wali naxan na banxidee kui, xa na mu a ra, wali sare fi tare, xa na mu a ra wali lingirae xa noxoɗe kasare naxan sama adama xa sayinteya fari. Jɓe 1995 nun 1999 lantagi, laginee kui daxamui xa yiriwe nu na, xa i siga keme tongo, naani tagi iba naani ne (4,4%); a fa a li yama tun xa xunmasa nu na, xa i siga keme tongo, firin tagi iba solomasaxan (2,8%) rabilinyi ne, na nan na ki mixi xun keren xa yiriwe lanxi, xa i siga keme tongo, keren tagi iba senni (1,6%) nan ma.

Bɔxi soɗose xeta (le produit national brut P.N.B.)

Bɔxi keren xa se rawalixie a nun wali rabaxie je keren kui.

Yamane kui se xeta soɗo ki, kabiri nan xunmalanma naxan nawalixi, yirase nun walie soɗofe ra, xa na mu a ra boxi di birin harige xunmalanxi, safe hariye naxan na boxi farima walisee lanma e xa soɗo naxae ra. Xa yamane kui se xeta xa yiriwe nun se se keren mu a ra je keren kui, na nan na ki yi ra se nun wali xasabi bara masara na je kui. Xa yamane kui se xeta xa yiriwe findi fe tinse ra, boxi bara yi ra se nun wali gbeegbe raba na je jonyi dangi je folbe ra. Xa yamane kui se xeta xa yiriwe findi fe fangɗtare ra, boxi xa soɗo nun walie xurun je jonyi dangife je folbe ra.

A lanma a xa sebe, xa na yiriwe keli, xa i siga keme tongo, firin (2%) je keren kui a siga keren (1%) je gbete naxan siga fama, naxan mu na a xede a nde bara ba soɗose nun walie ra. Fanni yiriwe findixi fe fangama ra yamane kui se xeta fe xunmasafe. Fo na yiriwe xasabi fange raba, na man nde bama boxi soɗose nun walie ra.

2.1.1 Yama naafuli (*les finances publiques*)

A findixi mangasanyi nun yamane xa lingirae (resiyon, kominie) xa naafuli soɗoxi nun naafuli rawalixi nan na, xa na ma a ra, xuri sariye nun daxamui kima, naxan xa fe mataxasife, findixi yama xa naafuli soɗoɗe nun naafuli rawali ra.

Yama xa kabiri yusixi (*les dépenses publiques*)

Naafuli rawalixi yamane senbe (mangasanyi nun boxi xa yire keren kerenmae) yi ra. Mixi naafuli rawalixi keɓa wuyaxi nan tagi rasama: gali xa yi ra se nun walie soɗo ki, xa na mu a ra yama xa daxamui rawali banxide, a nun mangansan banxidee naxae mu findixi a yi mafindi daxi ra. Maali kirayae a nun naafuli yefuxie mangansanyi foxi ra, katarabi wali lingira keren kerenyie ma (lusini, boxi rawali). Se naxae radangi adamama, xa na mu a ra maitaxunyi doni banxide xa walie.

Lanxunde makitie (*les marchés publics*)

Lanxunde makiti, lanxunde nan a ra naxan mixi keren a nun mixi wuyaxi xa fe ralanma, alako na kanyi noɗa yama malide a xa walie ra, alo fe nde rafafe a nun wali ndee rabafe

na mɛnni. Lanxundɛ makitiɛ findixi see nan na naxae fee sama kiraya yaati xɔnma, barima a findixi bɔxi xa naafuli rayiriwafe nan na.

Bidisɛ xa politiki (la politique bugétaire)

Daxamui xa fe kiraya naxan rapɛɛɛ fɛɛɛɛ findixi mangasanyi xa naafuli xunyi birin malanxi ra, fɔɔ yama xa naafuli raso kirayae ra, a siga dɔxɔ a xa naafuli kirayae ra. Naafuli xunyi rapɛɛɛ kiraya a nun raba ki kui, fe raba nun banxidɛ gbeegbe nɔma sode. A nun fan, fatanfasi nɔma rabade yi tonbinyie tagi: a sanyi sa ki, a ya ilan ki, a nɛɛ sa ki (a raba ki ra nun, a sariyɛ ki ra a nun a xunmato ki).

Sinfe kɔnti a bidisɛ kima (le déficit budgétaire)

Kɔnti radangife a naninyi ra naafuli kima kerenyi ra (yama xa depansi a nun sɔɔrie), fatanfɛ naafuli ra naxan nu daxaxi.

2.1.2 Naafuli xa politiki (la politique monétaire)

Naafulife rapɛɛɛ sago soxi banxi naxae yi ra xa wali rabaxi (naafuli banxidɛ xungbe, yama xa naafuli ragatade) naafuli xasabi mabiri ra (naxan kolonxi, donie ragataxie naafuli banxidɛɛ mabiri ra naxan na naafuli rawalie yi ra), a nun naafuli fangae naxae nɔma daxamui matinxinde waxati xɔn dunke nun waxati xɔn lanma kui. A yi masuxuma doni nun mafindi kirayae nan na. Naafulife kira xa yi rabasee nan ya: ɔɔxɔ tise xasabi, yama yi ra se sarafe, a nun a matife naafuli makitima. Naafuli banxidɛɛ xa se ragataxi mabanbanxi xa maramaxɛ, doni rasabatife, geeni xasabi xunmatofe mangasan kima, yi ra bae nun yi rabade, maalitareya doni sɔɔɔfe ra, naafuli masarɛ xunmatofe, xa na mu a ra, a sago safe.

Naafuli gbofe (l'inflation)

Naafuli gbofe findixi sarefi fɛɛɛɛɛ xa xungboe nan na, kɔbiri xa ɔɔɛɛ ra xulunyi xunmasafe biraxi naxan fɔxɔ ra, a nun naxan a mafindima see sare xunmasafe waxati buxi kui ra. Won nɔma naafuli gbofe falade keli tɛmuima:

- sare tefe bara findi fe buxi ra,
- sare naxae na bɔxi matefe bara dangi see sare matexi, naxae kelima a farima waxati xɔn kuye kui,
- sare xa te, na fɔxi ɔɔxi lu daxamui nun mixie ma.

A na fa findi naxan yo ra, yi fe mu findixi fe mabanbanxi xa ra, na nan a ra mangasayie fe nde rabama waxati nde kui fo a na ba. Naafuli gbofe luma nɛ alo a nu a yɛɛɛ masuxuma a nun alo a nu yiriwa sabui ra naxan xun mu nɔma matode sɔɔɔya ra.

Sareso sɛnbɛ (le pouvoir d'achat)

Sɔɔɔse xasabi a nun walise, alo naafuli xasabi naxan a niyɛma sare xa nɔ sode. Sareso xunmasafe nan na saree tɔnxuma masarɛ ra:sare xunmasafe nan a xɛma sareso sɛnbɛ magoroma.

Doni (la dette)

Doni (se nan a ra, naxan findi yefui ra), a findi fe hagigε nan na, bɔxi naxan tongoma a mu gε a ragbilende. Donie tagi rasama dɔxɔ firin nε: doni dunke (naxan nagbilenma a buxi han jε keren kui) a nun doni xɔn kuye naxae ragbilenma tεmu xɔn kuye kui, dangife ra jε keren na. Alo yamanε malife a rayiriwa keɲama, donie tagi rasaxi nε fatanfe ra makiti keɲama a nun fatanfe (yama daxi fan na), alako geeni xa rasabati.

Wali naxan xirixi doni ra naxan sa tongoxi a farima (le service de la dette extérieure)

Jε keren kote sare fife, a ragbilende yaati nan a ra (yefuse xasabi yaati sɔtɔfe alo naxan nu bara tongo), a nun doni xanbi ra tɔnε. Geenie sare fife ya iminima sare so sikeeli nan na, a nun yefuse raɲεε ki naafulife kui.

Doni xa politikɪ (la politique de crédit)

Naafulife kiraya keɲa naxan wali findixi kirayae ra, naxae nɔma naafuli xasabi a nun naafuli doni kie xa nɔ lande daxamui rawali kie ma. Donife suxu ki xa yi rabasee nan ya: jɔxɔtise xasabi xa maramaxε (naafuli banxide xungbe xa jɔxɔtise), naafuli banxide xungbe xa bεlεε woli naafuli makitie ma (naafuli ragata banxide xa doni keεdie sarafe nun a matife...), maragate mabanbanxi keɲa, doni makante a nun xunmatoe, a nun doni xa sugandi raba ki.

Sare fi sikeeli (la balance de paiements)

Kɔnti nan a ra, naxan findi fee ra, naxae bara dangi waxati nde bunma, bɔxi keren nun bɔxi gbεte tagi. A findixi walie nan na, naxae nɔma findide doni fife ra, xa na ma a ra, doni xunmasafe ra. Na findixi ke wali nan na naxan nabafe yamanε birin kui.

Naafuli masarε xasabi (le taux de change)

Na fe findixi bɔxi kɔbiri dariyε masarafe nan na bɔxi gbεte kɔbiri ra. Kɔbiri masarε xasabi saxi kɔbiri masarε makiti nan kui. Na makitie kui, bɔxi gbεte kɔbirie ratinmexi bɔxi bε, e man fa maxɔrin, e xa masara bɔxi kɔbiri ra Boxi gbεtεε xa kɔbiri masɔtεε fatanxi see nan na, naxae rasanbama a tan bɔxie kui, a nun naafulie naxae siga kelima na bɔxie ma, sofe ra bɔxi kui (bɔxi gbεte kɔbiri masarafe bɔxi kɔbiri ra). Bɔxi gbεtεε xa kɔbiri maxɔrɔnyi fatanxi see rasofe nun naafulie ramanife nan na bɔxi kui (bɔxi kɔbiri masarafe bɔxi gbεtεε xa kɔbiri ra). Na kui, naafuli masarε xasabi xa mate nun a xa magore fatanxi sare fi sikeeli xasabi keɲa nan na. Na sare fi sikeeli xa magore fama tide bɔxi kɔbiri xa fangε magore kira nan xɔn. A xa mate fan ti na kɔbiri xa fangε mate kira xɔn.

Naafuli fangε ba (la dévaluation)

Naafuli fangεba falama naafuli masarε kunkunxi nan kui. Na findixi mangasanyi xa netε nan na, a nun a walikε boree xa lanyi kui. Naafuli tide magorofe dangife naafuli xɔnyεε ra, masarε xasabi rasagoxi fama nε tede na kui, bari ma a naafuli xɔnyε nan tide masenxi.

2.2 Banxidεε rapεεε ki (la politique sectorielle)

Marafalε daxamui ki (la structure εconomique)

Wali boreya keɓa naxan daxamui kiraya xunmalanxi masenxi. Mixi yama birin xa marafalε sangantinmε naxan daxamui rawalixie sεnbe sama, findixi lingira daalixi nan na (bɔxi rafala ki), yama rafala ki, banxidεε, xaaxilie, a nun daxamu ki marafalε yaati. Wali raba fεεεε, daxamui ki lanxundεε, wali lingirae (wali lanxundεε), naafuli banxidεε, doni banxi singe itaxun ki (bɔxi rawali nun bɔxi bunyi tɔnεε), banxidεε firinyande (lusini), a nun banxidεε saxanyande (wali xunxurie).

Makiti (le marché)

Lingira nun fεεεε, se naxan na a nun se naxan maxɔrinxi ralanma dε naxan a nun yire, se beɓin sare a nun se saraxi xasabi kolonma dε naxε. Wɔyenyi makiti nde radangi a masenxi nε, a makiti fan findixi kɔntara nan na, se matife nun se sarafe na naxan kui.

ɗɔxɔɔnyɪ (l'intrant)

A daxamui ki, xa na mu a ra a, a wɔyεn kima, se rasoxi findixi see nan na naxae birin rasoxi se nde rawalife kui. A nɔma findide se singe ra. A bɔxi rawali kima, a nɔma findide misaali ra: bɔxi ratɔnɔse ra.

Naafuli rawali (l'investissement)

Sɔtɔε nan a ra, a nun yusi se bu daxie ra, a wali keɓama, alako e rawalima keɓa naxan ma xunmasa ti, wali sεnbe ra wali ra, sɔtɔse ra; xa na mu a ra, naafuli rawali xa hεri nun a sare so boree. Naafuli rawali itaxunxi nε dɔxɔ firin: Mangasanyi daxi a nun wali yete be daxi.

Wali xa gboe (la productivité)

Fe naxan na marawali (a tide nun a xasabi kima) a nun marawalisee, xa na mu a ra, marawalise nde (a tide nun xasabi kima) tagi, naxae a niyεxi a xa nɔ sɔtɔde. Wali geeni maniyεxi findixi se nan na naxan na tide xunmasaxi nun wali xasabi tagi, naxan findixi walike xasabi dɔxɔde wali waxati xasabi ra.

Lanterepirisi (l'entreprise)

Kɔnɔmi yire nde nan a ra, naxan na yete ralu kui, a fa xunmalanyi ti se wuyaxi ra a wali keɓama, naxan a xa wali munafanyie matima, a man fa taxunyi ti sɔtɔsee ra , a xa na se malanyi wuyaxi xa yusi sare ra. Na kui, xunmalande naxae xa wali na makiti kiraya xɔn, alo sosεti ndee, kɔbiri ragatade, bɔxi rawali, a nun koperatifu wali, nae findixi lanterepirisi nan na. Keɓa gbetεma, lanxundεε naxae xa wali munafanyi mu findixi mati daxi ra, alo minisirie xa banxidεε, nae mu nɔma findide lanterepirisi ra. Nae tan findixi mangasanyi banxidεε nan na.

Gbata ti (la compétitivité)

Fange naxan na makiti keren xa lanxundεε ra, xa na mu a ra yamanε ra, a xa nɔ a ya rafindide a boree xa fe suxuxie ma, e nun naxae na makiti, a ya rafindide a boree xa fe suxuxie ma, e nun naxae na makiti.

Yire rafale (l'infrastructure)

A birin nalanxi, yi rabase xunmalanxi yama kima, naxan yamanε ya ilanma waxati xɔn kuye kui: kirae, wafue, tεrεn kirae, garie, ropilan gorodee, falee, kanoe. A gbengbenyi ra, a findixi yire rafalase nan na, daxamui kima, kirae, talifɔn kima, tεfe (kuranfe nun yefe...) a nun a mixi kima (xarande lingirae, sayinteya banxie...)

2.2.1 Bɔxi rawali (l'agriculture)

Bɔxi xa maigboe (la superficie)

Bɔxi nun ye yiree xa maigboe malanxi findixi bɔxi rawali daxie, wondie a nun fɔtɔnyi gbεtεe, bɔxi tixie, yire xinbeli rabixie, kεnε rabixi daxie, yamanε kui ye yiree a nun bade ye yiree nan na Laginε bɔxi xa maigboya birin lanma kilomɛtiri kare wulu kεmε firin tongo naani nun suuli kεmε solomasaxan tongo suuli a nun solofere (245857) nan ma.

Bɔxi rawali (l'agriculture)

Wɔyenyi italaxi faxamui keɲama (misaali ra: duniya mangasanyi xa konti tife banxidε a yusima ki naxε), a findixi bɔxi rawali yaati bunyi banxidε xa se xunmalanxi nan na. Na nan na ki (bɔxi walife keɲa), sube bunfe, wondi ye, a nun yεxε suxufe.

Laginε kui, a maniyε yama ralanxi birin naxan nɔma walide (88%) na yi banxidε nε. A sεnbε ra, xεsa, xurusetie (95%), a nun a sεtima yεxε suxuie (5%). Denbaya konti wuyaxi, naxae baloxi setare nade labe ra, nae fan yigiyaxi bɔxi rawali lingirae nε (a makɔrɔxi 88% na), a gbengbenyi, yama naxae balofe setareya makεnεnxi kui (90%). Laginε kui, bɔxi rawali sɔtɔse mati daxi yama, gεsε rawali toma naxan ndedi raxaraxi ɲε ndee kui (a makɔrɔxi tɔni wulu fu a nun solofere (17.000) gεsε xɔri ra), a nun wuri bogi rawali dondoroti a lusini kima (katarabi fuɲε ma).

Bɔxi rawali balo fenyi (l'agriculture de subsistance)

Balo fenyi bɔxi rawali bɔxi wali ki nan masenxi a nun walie naxae xirixi a ra, naxae birin findixi baloe ki ra, sɔtɔse sεnbε birin donma denbayae nan kui mafure ra, bɔxi rawali rasosee mu sarama, xa na mu a ra, a gbe mu sarama naxan kui, a nun sɔtɔse xuridi nan gbansan sigama makiti.

Bɔxi rawali naafuli fenyi (la culture de rente)

A findixi bɔxi rawali nan na, naxan naafuli fuɲi rasoma xεsama. Na wali munafanyi xunsaxi bɔxi gbεtεe nan ma a di ganxira, a mati kirama (a tintini, kafe, kakao, kansu, a nun male). A kira fatanxi bɔxi rawali nan ma, naxan ɲɔxɔsaxi bɔxi donsee xa fe xɔn (bogisee), na donsee fan xunsaxi bɔxi rawali xa balofe nan ma.

Bɔxi rawali naxan sɔtɔse sigama a farima (l'agriculture d'exportation)

Kafe nan findixi sansi sangantinmε naxan xanima a farima - ɲε yo ɲε fɔlɔε, tɔni wulu fu (10.000) han tɔni wulu mɔxɔyen (20.000), kɔnɔ a findi mabiri dondoroti nan na see yama bɔxi naxae xanima a farima; xa won siga a ti bɔxi bunma see ya i: laginε kɔbiri faran

miliyari fu a nun keren tagi iba keren, na nan na ki keme yo keme keren tagi iba suuli (1,5%) xa see birin tongo naxae xani a farima.

Balose rawali (l'agriculture vivrière)

Lagine kui, sansi sangantinme naxae findi baloe rawali sansi findixi: maale, kafe, fuɔɔɔ, tunxɔri, yooka, banaani, wure, ɔɔɔɔɔ. Maale nan findixi donse xɔri sangantinme (tenge, mengi, kaabe nun fundenyi ya ra), maale xeta rawali dangi tɔni wulu keme solomasaxan na (800.000), yakɔsi yooka rawali, balo sansi gbetee rawali dangi ne tɔni wulu keme solomanaani ra (900.000), ɔɔ 1999. Kansi naxan fan nawali noma tɔni wulu keme firin (200.000) lide ɔɔ keren kui (a xeta) fan suxuxi ne alo balo sansi tide xungbe. A rawali na matefe de idɔɔɔxi ra kafi ɔɔ 1990.

Bɔxi rawali nan a ra, naxan munafanyi tixi donyi kiraya xɔnma. Fatanyi tixi donsee ra naxae soxi xesa xa balofe yete yati kui, a nun a naxae matima.

Daalise tife (l'élevage)

Wali raba naxan birin xa fe suxui findixi daaliseen rabotife ra naxae tixi adama balo lingirae, alako e xa nɔ mafindide balosee ra, yete rabalose ra xa na mu a ra, a matife ra.

Wɔyenyi (daalise tife subee), tongoxi a kui italaxi maniyema daalise tife subee birin nan na, e ɔɔ na lu ki yo ki, e na lu de yo de, xa na mu a ra, sube tife nu rakeli hayi yo ma. Fɔtɔnyi subee mu na yi fatanfasi yama, fo e nu ragata, xa na mu a ra, e nu ti kantari kui. Banxi sube naxae na yi safe yama findixi san naani xurie, xa na mu a ra a xungbee, tugansee, katoe, kumi a nun gese sundie. Ninge tife nan dangixi lagine kui, a sigaxi han a makɔɔxi xunyi miliyon firin wulu keme naani (2.400.000) ra, kɔnti naxan na matefe waxati birin, kafi ɔɔ fu.

Daalise xunxurie (yexe nun sie) malanxi, xunyi miliyon keren wulu keme suuli (1.500.000) raminima ne a fa a li xosee kɔnti makɔɔma ne xunyi wulu tongo senni ra.

Yexe suxui (la pêche)

Lagine, baa xasabi naxan na sigama han a dangi kilometeri kare tongo naani a nun firin (42 km²), yemasee gbeegbe nan na a xore ra. ɔɔ 1997 ra, baa yexe suxui a siga ne han keren tagi iba saxan. Na kɔbiri naxan naso won ma P.I.B.; ɔɔ 1991 ra, na kɔbiri nu sigaxi han fuyan tagi iba suuli, xa i siga P.I.B.ɔɔɔ xunde keme. Yexe suxui naafuli naxan nasoma mangasanyima (ye suxu lanxunde, lisansi matofe...), na sigama han firin tagi iba suuli, ɔɔ 2001. Senbe hagige nan na a kui, kelife baama daxi sigafe xure xunxurie daxima, a nun yexe maxuru lingirae.

Fɔtɔnyie (les forêts)

Fɔtɔnyi findixi sansie malanxie nan na, kɔnɔ a hagige findi wurie nan na naxae mɔɔma e bore xɔnma. Bɔxi, wurie a nun daaliseen e munafanyi naxan sɔtɔnma e bore longori ra, a nun tide naxan na e ma. A duniya xunxɔnma, fɔtɔnyi lingirae, bɔxi keɔɔe, a tarixu kima, a nun lɔnni kima bɔxi kui, na nan fɔtɔnyie baxi e borema. Bɔxi gbeegbe bara fɔtɔnyi xa fe sa e xa sarige kui. Lagine bara fɔtɔnyi 394 kɔnti, a e sa fɔtɔnyie de ra, belexe mu dinma naxae ra, naxan lanxi luuti (ha) keme miliyon keren tagi ba firin, a nun ala xa ki, fɔtɔnyi naxan fan

sigaxi han luuti keme miliyon fu nun solomanaani tagi iba firin (woofiri, fotonyi naxan yiriwaxi kono xinbeli lu a bunma, burunyi a nun nae maniyε). Yi raba wurie na yamanε birin kui, kono a diganxi Serekore nε. Na menni kerenyi rawali daxi, wuri fima han a siga (metiri kibu wulu fu nun firin, jε keren kui), a nun lusini wurie sigaxi han (metiri kibu doko wulu tongo naani). Laginε fotonyi naxae na kanafe ki fajira, yi teso belexema, xuruse gbeegbe ralintanfe a nun boxi rawali raxaratareya. Lingira naxae makenenxi na fe kui, na findixi Laginε fiili fari a nun Laginε geya bunyi.

Baxi bunyi tane (les mines)

Baxi bunyi tane findixi tane nan na naxae masotoma a belexe daxi, xa na mu a ra, a lusini wali sabui ra, naxan noma masotode baxi bunyi, xa na mu a ra, boxi fari. A rayiriwaxi ra na see masotoma lusini wali nan sabui ra, naxan yi boxi bunyi tane ya ibama. Kono fo santongo saxan naba, naxae lanxi fenyima, tide raminife na ra, a nun a rawali.

Hali won ma boxi bunyi tane to mu rawalixi, bende gbeeli xa fe findixi fe nan na naxan nun boree xa fe keren mu a ra; Laginε a tan toni miliyon fu a nun suuli nan xanima a farima jε keren kui, na nan won findixi boxi saxanyande ra duniya xunxonma naxae yi bende gbeeli rawalima. Baxi bunyi tane demeri rabama, xa i siga xunde keme tongo han xunde dokode mokoƴen won ma P.I.B ma. Bafe bende gbeeli ra, xema diyaman a nun wure gbeegbe fan na won ma boxi bunma, kono e mu rawalixi.

Daxa xa yiriwε (le dεveloppement rural)

Daxa wali (boxi rawali, xurusee ti a nun yexe suxufe) findixi fεεε singe nan na naxan boxi daxamui rasigama yare a nun a findi fεεε ra jama birin wali sotoma de naxe, a nun tane bendun yetema. Jε wulu firin (2000) a xa munafanyi sigaxi P.I.B ma han i na keme tongo, dokode mokoƴen a nun naani. I nu jε 1990 tongo a xa yare masige tonxuma bara goro Laginε birin xa tonxuma yare masige.

Baxi rawali kiraya (la politique agricole)

I nu a mε boxi rawali fεεε, fe malanxi nan a ra, alo kiraya naxan jokoƴsaxi boxi rawali xon a nun jokoƴonyi naxan a rabilinxi; na siga fatan daxamui xa politikiki ra a nun polikie naxae jokoƴsaxi ibunadamae xa fe xon, boxi ya ilan ki a nun nae maniyε. A siga findi kirayae ra naxae fee matinxinma alako malonyi xa soto waxati dunke kui, xa na mu a ra fεεε naxae wali dokoma a xundema alako malonyi xa soto waxati taxasixi kui; xa na mu a ra fεεε naxae biraxi e bore foxira alako malonyi xa no sotode waxati xon kuye bun ma.

Kafi jε 1990 ra, Laginε mangasanyi naxa fεεε tongo, a xa boxi rawali rayiriwama ki naxe. Na sariyε singe tongo 1991 nε, a firinyande naxan tongo jε 1998. Na sariyε gbengbenyi findi:

- Donse fe xun magagafe rayiriwafe a nun a taxunfe.
- Boxi konomi rayiriwafe a nun tane naxan sotoma kelife boxi gbete ma, won ma yi rawalise kui.
- Kirayae xa fen naxae nde sama yama sotoƴe xunma, alo wali rawuyafe alako boxi daxamui noma yiriwade ki naxe.

- Naafuli kanyie naxae mu na mangasanyi kui, nae fan xa nɔ e belexe wolide yi bɔxi rawalie ma. Na kui, fo mangasanyi xa a xunyi ramini yi mafindi kima a nun a sariye kima.
- Senbe xa fi wali banxidee ma a nun porose (projet) naxae jɔxɔsaxi bɔxi rawali xɔnma a nun senbe xa fi lingiraema e dɔxɔma de naxe.

Won nabilinyi makantafe a nun yusi fajɔ rabafe won nabilinyi sɔtɔseema, alako a mu deɛema ki naxe, waxati dunke kui.

2.2.2 Lɛndisitiri (l'industrie)

Lusini (la manufacture)

Munafanse rawali: alo sankiri, dugi, woto, keedi, radiyo, masini naxan te fima, wuri bogi pɔti daxie, naxan nɔma rabade belexe ra, xa na mu a ra masini ra, fatanfe see ra naxae mu nu mafindi. Lusini wali mu yiriwaxi Lagine bɔxima, barima i nu keme tongo a na naaniyande ne won ma P.I.B. Boxi rawali donse kima nan bara yare sɔtɔ, alo i nu lanxundee tongo naxae jɔxɔsaxi minsee xɔnma, a nun e sasee, a nun lanxundee naxae jɔxɔsaxi geɛe fute a nun ture gbeeli xɔnma.

Belexe rawali (l'artisanat)

Belexe rawali fatanfasife fatanma bɔxi keɔa nan ma, longorie keɔa nan ma, a nun e xa naamunyi keɔa. Misaali ra, Faransi bɔxima, i nu a me belexe rawali, mixi gbundi xa na mu a ra lanxundee naxan xili sebexi yi rawali buki kui. Yi xili sebe, a mabanbanxi ne, sariye man fa a masen a mixi naxae lanma e xili xa sebe yi rawali keɔama, mixi nan e ra naxae mu mixi fu tongoma walide. Na mixi gbundie, xa na mu a ra na lanxundee, e lanma ne e naxa findi mixi nan na, naxae wali xaranxi bafe se rawali keɔa naxan lanxi yi rabafe ma, alo mangasanyi a masen ki naxe. Xa Canada bɔxi nan tan a rabeleke rawali ragbo masenxi yi ki ne « yi wali naxan findi xi keren belexe rawali ra, a tide na, a man nayabu, a rawalixi belexe nan na, a gbe naxan , a fa sa a li, a rawalixi e xa marawalise singe nan na, xa na mu a ra, e xa longori walikese » A keɔama, yi mafindi wali nan a ra, marasi wali nan a ra, yete kan wali nan a ra, bɔxi rawali mu na naxan tan na fewu.

Fe gbeegbe nan na belexe rawali kui, naxae keren mu a ra – donsefe, banxi tife, wurife, wali boree a nun nae maniyɛ. Yi rawalie, wali kolonyi yaati nan e ra, naxae yiriwe a nun marabae findixi naxae yi ra ya makɔta ra (suderie, mekanisiyen, gbanan mixie a nun fototie...) xa na mu a ra ya makɔta (gɛme bɔe, feɔe rafalae...).

Waxati birin e wali nan nabama adamaya mu dangima naxae xanbi (busɛɛ, pɔnpi jɛlanyie, garasi walikee, takisimaanie, furema maxanie...). Wali matinke nan findixi yi belexe rawali tan tinkan ki gbengbenyi ra.

Sariye na naxan yi walidee xa xungboya masenma, na siga fatan wali ra e naxan nabama na banxidee kui Belexe rawalie xa lanxundee findixi kɔnɔmi xa wali naxan mu siga xirixi wali harige ra, a itaxunyi a mafindi a nun belexe mafindi wali, a keɔa nu lu ki yo ki sariye kiraya xɔnma. Na kui, e ya ba ki sariye kiraya xɔnma fatanma bɔxie keɔa nan ma. I nu mixi keme tongo i a lima mixi fu a nun suuli nan na belexe rawali ra yama kui. Nae nan man e xunsama yi tɔɔ mixie ma, taa xungbee nun daxae kui. Alo bɔxi rawali feere na belexe rawali fan be, walike gbeegbe sɔtɔfe ra naxan mu findi harige gbeegbe bafe ra. Na xanbi,

sefanyi nun munafanyi gbeegbe sama yama sago, naxae sare mu xɔɔxɔ, a nun wali sɔɔ kira, harige sɔɔe yama yi ra naxae belexe mu e xunmalixi. Belexe rawali bara kolon Lagine, kelife wali foriema (taami ganyi, xunyi ya ilanfe, banxi dɔxɔ wali), a siga dɔxɔ yi bɔxi bunyi tɔne rawalife ra, a nun yexe suxufe ra.

2.2.3 Hayu faɔi (les services)

Wali banxidɛe xundɛ (le secteur des services)

Naxan findixi wali banxidɛe xundɛ xa fe ra, won nɔma fe xundɛ saxan nan tode:

- Lanterepirisi xa lanxundɛe (pɔsita a nun telefɔni xa fe, marasi a nun demeri fe fenyi a nun yiriwe),
- Wali yete be (roteli, kafe minde, bande donde, berede namunyi kima, balɔn bɔnbɔ kima, yuleya),
- Banxie rawali.

Kiraya nde ma, fatanfasi rabama ne banxidɛ naxan jɔxɔsaxi yama xa wali xɔn, a nun yete wali, a nun banxidɛ naxae jɔxɔsaxi (sayinteya, yefe, saniyenyi, belexe woli yamama, kiitide, mangasanyi, a nun nae maniyɛ). Setaree to mu nɔma na banxidɛe masɔɔfe ibunadama xa fe xirixi naxan na, na bara findi tɔnxuma ra naxan fuxariya masenma. Na fe findima ne fe ra, naxan a xema yama a nun mangɛe xa kirayae fen setareya xurunma ki naxe.

Yuleya (le commerce)

Yuleya findi fe firin nan malanxi ra: yuleya bipu ra, a nun yuleya keren kerenyi ra. A gbengbenyi ra yi yuleya keren kerenyi ra, a xirixi maitaxunyi nan na alo se naxae yusima banxi kui. Na nan a xexi yi fe firinyie malanma yire keren. I nu xaaxili raso Lagine daxamui kui, i fe hagige saxan nan na kɔɔsima, naxan xunsoma P.I.B: xesa xundɛ = 18% (xe bife, xuruse tife a nun yexe suxufe), bɔxi bunyi tɔne = 16%, a nun yuleya = 27% (bande donde a nun roteli). Bɔxi xa yiriwe fatanma senbe nan na naxan na na banxidɛe saxanyie kui. Hali a to siga a lixi kirayae jalamae tongoxi a politiki kima yi xesafe a nun yi bɔxi tɔne rawalife soxi kirayae nan kui naxae tɔɔfe gerema (S.R.P) Lagine, han too kiraya faɔi mu to yuleyama.

Gise belexe (le transport)

Biyasi lingira a nun yuleya dɔxi e bore ra. Lagine kui, i nu kira belexe tongo (i nu mixi kemɛ tongo, tongo solomanaani nun suuli birin te nun gore a nun e sɔɔsee rabama turuti belexe nan ma).

Ye kira belexe ma (bafe bɔxi bunyi tɔne ra) yuleya bakima wafu xungbe nan na, naxan xili footexui (port autonome de Conakry). A teren belexema, na bafata bende tun nan maxinima too. Turuti belexe dɔxɔ wuya, alo turuti naxan na taa xunxurie tagi, naxan na taa belebelee tagi, a nun turutie naxae won nun bɔxi gbetee ralanma. Turuti belexe xa yiriwe nɔma kolonde keɔa wuyaxi: misaali ra, i nu kilometiri kare kemɛ tongo, kilo firin tagi iba solofere nan mu fan jɛ 1977 ra. A kira faɔi kima won be, i nu kemɛ tongo i a lima mɔxɔyɛn nun suuli nan fan jɛ 1997. A daxa kima, i nu denbaya kemɛ tongo i a lima fuyan tagi iba naani, woto naxan yi ra. I nu mixi kemɛ tongo i a lima mixi saxan, putuputu naxan yi. Xa kɔnakiri nan a ra, i nu denbaya kemɛ tongo mixi fu nun keren woto na nae yi ra a nun mixi naani

putuputu na naxae yi ra. I nu yire gbete tongo ba konakiri ra, i a lima mixi senni woto na nae yi ra, a nun mixi fu nun senni putuputu na nae yi ra (ɲɛ 1994-1995). I nu lingarae tongo kirae mu de naxe, kiratareya a nun kunki masundi xa gboe findixi setareya tonxuma nan na. Daxamuife xoxoxi, porodisee xa gbata xurunma ne, a nun see sare xoxoxo naxae bogife.

Naafuli lingira (le secteur bancaire)

Naafuli banxi fatanfasixi doni tide ra, alo lingirae xa wali findixi yama sotose ragatafe, xa na mu a ra naafuli yefuxi ragbulenfe, xa na mu a ra, e yete yaati doni ti. Na a masenxi ne, masini kobiri fima de naxe, na mu na yi banxide kui. Konon a salonyie sigaxi ne han naafuli banxidee a nun wali naxan maniyenae ra. Finansi lingira (a siga doko banxidee ra naxae doni tima, lanxundee naxae naafuli rasoma wali kui, lanxundee naxae doni bayi rabama, a nun lanxundee lasiransi daxi a nun panson) nae noma fatanfaside, konon na xa mu rabama temu birin.

Lagine tan, feere hagige fatanma mixi gundi xa kobiri malanxi, xa na mu a ra denbaya xa kobiri malanxi, na nan noma lanterepirisi rabide (i nu naafuli banxide keme tongo, naxae na mixi keren kerenyi sagoe, tongo solofere nun naani nae na na belexe nan ma, doniti banxide a nun susie findixi se nan na mixi saxan naxan yusima mixi keme, yama (1994/1995).

2.2.4 Konomi rafale (l'infrastructure économique)

Kuran yusi (la consommation d'énergie)

Te wuyenyi singe (misaali ra tige ganyi, xa na mu a ra karasili ganyi) a firinyande (kuran naxan siga fatanma karasili ra, xa na mu a ra naxan siga fatanma se birin na wuyenyi sotoma, na malanxi noma findide wuyenyi ra naxan siga fatan tigema e nun naxan lan.

Lagine yamanen te wuyenyi naxan yusima a fantaxi gbengbenyi yege nan na, i nu mixi keme tongo solomanaani nun suuli birin yege nan yusi.

Xibaru rajere kirayae (les télécommunications)

Xiburu rajere kiraya bara wosowasa duniyama. Loxoe birin, yare masotoe neene rabama, na a xema ne noe xa doko fe ndee ma, a sariye kima boxi birin kui.

Mixi fore boxi kui xibaru rajere kiraya mu gexi fande, xa i siga i ya raso a fee bun. I nu a talifoni daxi tongo, i marakosi rasigama.

a) A singe luuti xasabi, xa i siga mixi keme tongo, fo mixi fuyan tagi iba saxan a nun fuyan tagi iba solomasaxan, nae nan a sotoma.

b) Marakolon sonoya mu gexi fande (luuti mu wuya, gadari fan xurun).

c) A sare fan xoxoxo (xili tife Burkina Faso taa firin tagi, i a fima miniti keren kui, faran suuli tagi iba tongo senni), xili tife Paris sigafe Los angeles miniti keren na sigama faran firin tagi iba tongo solomanaani a nun saxan, faransi telekomi nan na wali raba awiril kike ra, ɲɛ 1977.

A mixi fore boxima, won bara fe saxan to pirintinxi koorema naxae mu lan.

a) Larabu bɔxi ndee ma naxae xili magerebu a nun Lafiriki labe sanyi, mixi wulu keren nɔma luuti tongo naani a nun suuli nan sɔtɔde, luuti tongo suuli a nun senni Egypte, luuti keme a nun keren Lafiriki disidi, luuti tongo naani a nun solomasaxan Bɔtisiwana;

b) Kɔrinyi igeli, kelife Lagine sigafe Saheli bɔxi kui, han a siga Kongo li, luutife ya mu ibaxi mennie, i nu mixi wulu keren tongo e mu nɔma luuti firin tagi iba suuli sɔtɔde.

Bɔxi naxae na bade xɔnma, kelife a soge gorode han soge tede, bafe Lagine ra, Liberia a nun Somali, nae luuti firin tagi iba suuli han luuti fu nan yusima; Senegali nun Gabɔn, nae dangi yi boree ra: Senegali luuti fu a nun saxan, Gabɔn luuti tongo saxan a nun firin. I nu Lagine tongo mixi xasabi naxan xibaru rapere kirayae yusima ne 1995 kui, a nu sigaxi han mixi wulu fu; ne 2000 mixi sigaxi han wulu tongo senni a nun solomasaxan. I nu talifoni luuti daxi tongo ne 2000 kui, xa i mixi wulu keren tongo, fuyan tagi iba fuyan a nun suuli, nae nan nu a yusima.

2.3 Mangasanyi rapere ki (l'administration publique)

Nɔe ragbilenyi (la décentralisation)

Nɔe sariye tongo ki a nun a naafuli rapere ki, kelife mangasanyi banxi xungbema, sigafe banxi xunxurie ma naxae birin na wali keren. Misaali ra, kelife mangasan banxi xungbe naxan nɔxɔsaxi bɔxi gbata xɔnma, sigafe perefɛe ma naxae nɔxɔsaxi mangasanyi xɔnma bɔxi kui.

Nɔe rayensenfe (la décentralisation)

Nɔe sariye tongo kima, a nun a naafuli kima rayensenfe banxidɛe ma naxae birin malanxi keren kui.

Sugandi (la délégation)

Nɔe a sariye kima a nun a naafuli kima, kelife mangasan banxidɛma, sigafe banxidɛma naxan mu xirixi mangasanyi ra, xa na mu a ra, a xirixi a ra dondoroti.

Mangaya ragbilenyi a kanyi ma (la dévolution)

Nɔe sariye kirayama a nun a naafuli kima kelife banxidɛ naxan mu sugandixi, sigafe banxidɛ naxan sugandixi.

Senbe rakamalife (la subsidiarité)

A findixi xaaxili nan na, mangasanyi konde fɛɛɛ fima ki naxe, waxati ndee a xa banxidɛ xunxurie ma, naxae na kontɔfili kui.

2.4 Wali yete be (le secteur privé)

Wali yete be findixi lanxunde malanxi nan na, mixi keren kerenyie e xa naafuli xunsoma de naxe.

Wali senbe (la capacité de production)

Marawali senbe xungbe fatanma fɛɛɛ sɔtɔxi nan na.

Se findife mixi gbe ra (la privatisation)

Mangasanyi se tongofe nan a ra, i a findi mixi gundi gbe ra, xa na mu a ra, i a findi lanxundee gbe ra.

Sike (le risque)

Masenyei kalanke nde nan yi ki naxan lanma a xa rawurugunteya. Wali kui fe naxan noma fade, a fa a xunnakana, xa na mu a ra, a lɔɔsi raso wali kui, xa na mu a ra, wali mu nɔ sabatide; na nan xili sike naxan tongoma wali xa fe ra. Sike dɔxɔxi ne dɔxɔde firin:

a) na fe noma minide ki naxe.

b) a fɔxi xa magaxui. Na sike raxurunfe, mange naxae jɔxɔsaxi sike fe xɔnma, e lanma e xa meni na fe firinyi kerenma; xa na mu a ra, e fɛɛɛ fen a matangama ki naxe.

Soseti mangaya (la responsabilité sociale)

A xirixi wali nan na naxan jɔxɔsaxi yi lanxundee xa yiriwe xɔn kuye xɔnma. Na fe fale, fe saxan nan a kui:

a) wali xa gbo a naafuli kima (kalankeya nun munafanyi).

b) a soseti keɲama (soseti mangaya).

c) won nabilinyi keɲama (dɔxɔ boreya mangaya).

Lanxundee lanma ne e xa na fee binya alako e xa nɔ e jɔxɔsade yama naxan birin xunsoxi nae xa wali xunxuri xɔn: walikee, kiliyanyie a nun furinisɛrie, naafuli kanyie a nun lanxundee naxae mu na mangasanyi kui; naxae yama a nun lanterepirisi dɔxɔ ki waxɔnyi fe rapɛɛma. Na nan na ki, yi lanterepirisi lanma ne e xa bira kira fɔxi ra soseti mangaya a nun dɔxɔ boreya na fanma ki naxe. Lanterepirisi lanma ne a xa nde sa walikee xunma a nun kira naxae noma e xa daxamui lenkenɛmayade, na waxati dunke kui.

3 Mixiya rapɛɛ politikiki (la politique sociale)

Wali nan a ra naxan yama dɔxɔ ki masarama, xa na ma a ra, mixi de ndee, alako lantareya mu gboma ki naxe, na siga fatan geremaso sariye ra, yi beleɛɛ mafindi naafuli kima. Na fɛɛɛ findi sabui nan na saree magoroma ki naxe. Na siga fatan wali raba kima (waxati, malabui, xaaxili xunmasa waxati birin), safe denbaya makeri, jɔxɔsa di bari xɔnma a nun nae maniyɛ), xuri magorode fajɛ.

3.1 Mixiya salonyie (les secteurs sociaux)

Sosetie xa beleɛɛ gbengbenyi findixi lɔnni nan na a nun sayinteya. Kɔnɔ a fe nu lantan, a noma ye fe, daxae xa yiriwe, turuti fe, kiiti fe a nun banxi tife, nae noma sade a xunma. Na banxidee keren kerenyie kui, S.R.P. pawa fixi mixie nan ma, se mu na naxae yi ra (xarande banxi lanmae, sayinteya banxi lanmae a nun nae maniyɛ).

3.1.1 Xuri (l'éducation)

Xemoxie xa xarantareya (l'analphabétisme)

Mixi yo mu noma xarande a sebeli ti, na nan xili xarantare, xa na mu a ra, mixi yo noma konti a nun a xili xarande, xa na mu a ra, a durusi raba na fan findixi xarantare nan na.

Mixi moxie xa xarantaree sigire (le taux d'analphabétisme des adultes)

Mixi naxae bara dangi je fu a nun suuli ra, konɔ e mu noma sebeli tide, xarande, konti xunxuri rabade. I nu na sigiree tongo, jama xa konti naxan naba 1996 ra, i nu mixi keme tongo, mixi moxoyen nun suuli gbansan naxae bara dangi je fu nun suuli ra, nae nan xaranxi, je 1994. Alo ibunadama xa yiriwe tonxuma a masenxi ki naxe je 1999 ra, i nu mixi keme tongo, mixi tongo saxan a nun solofere tagi iba solomanaani, nae nan xaranxi, je 1977 ra, na nan na ki mixi moxi xarantaree bara siga, xa i siga mixi keme tongo, tongo senni nun firin tagi iba keren, nae nan mu xaranxi.

Xaranbaliya denbayae kui (l'analphabétisme dans les familles)

Lagine kui setareya a nun denbaya xunyi xa xaranyi, na e bore foxi ra. Je 1994-1995, denbaya xunye naxae mu xaranxi, xa i siga denbaya keme tongo, tongo senni nun firin na tɔre banxide nan kui, tongo naani a nun firin nae xaranyi sɔtɔxi ne yi xarande banxi lanmae kui, suuli gbansan nan soxi xarande banxi konde belebele kui.

Xemoxie xa xaranyi (l'alphabétisation)

Fere naxae fixi mixima, a xa no xarande, a xa ferenyi wali sebede a nun a no konti xunxurie rabade; na xaranyi tonxuma fatanma sikeeli nan na, alo i nu mixie tongo naxae birin na je keren, konɔ e noma xarande a nun sebeli tide, a nun mixi naxae birin na je keren, waxati nde kui. Na tonxuma nan findixi mixi xa yiriwe kolonfe ra (I.D.H.), yamanee birin xa banxide xunsoxi de naxe xili footexui «nations unies».

Xaranyi rakɔɔsi bɔxi kima, lingira kima a nun ibunadama kima (le taux d'alphabétisation selon les régions, les milieux et le genre)

Xaranyi rakɔɔsi naxan nabaxi a findixi, xa i siga mixi keme tongo, mixi fu nun saxan nan noxi xarande lagine fuge biri, fu nun solomanaani futa biri, moxoyen nun saxan lagine fɔtonbunyi, a nun moxoyen nun senni lagine ye de. Taa belebele kui, na kɔɔsi sigaxi ne mixi tongo senni xamee xonyi, mixi tongo saxan a nun senni ginεe xonyi. Taa xunxurie kui, kɔɔsi findixi mixi moxoyen a nun suuli xamee xonyi a nun senni ginεe xonyi.

Dinmedi xuriya (la petite enfance)

Kewalie naxae xirixi dinmedi ra, a xa duniya kike singee nun a je singee kui, xa lamatunyi kanlanke na na diyɔre xa yiriwe donxɔe ma. I fa siga a li, na waxati xɔri, xa fe mu tongoxi a gbeegbe ra, politikie kui, natε saxie nun naafuli ya ibafe kui, bɔxie xa mangasanyie yi ra Dinmedi xurufe politikie fama a diganxi ra, xunmasa tife nan na xuri ra, dinmεe be naxae mu nu so lekɔli. Xaaxili naxae rasoxi a fe kui, nae findixi sayinteya fe nan na, balofe, a nun xuri xa fe dinmedi be; alako yiriwa tife xaaxili ra, yetε suxu kima a nun mixie suxu kima, dinmedi be.

Lɔnni banxidɛ singe (l'éducation primaire)

A duniya kima, lɔnni banxidɛ singe ɲɔɔsaxi kelife ɲɛ suuli han ɲɛ senni xaranyi nan xɔn teku ra, na dinm e nan matoxi kelife ɲɛ naani a nun ɲɛ solofere.

Xarandi kɔnti lɔnni banxidɛ singe (le taux brut de scolarisation au primaire)

Xarandi kɔnti naxan lanma a xa so lɔnni banxidɛ singe nɔma kolonde, xa i siga dinm e birin tongo naxae sode bara a li lekɔli, i nae ba a kui. Na kɔrɔsi nɔma kolonde dinm e naxae sii bara a li sofe lekɔli, xa nae xili bara sɛbɛ. Na kɔrɔsi nɔma dangide k m  ra, xa i siga e dɔɔ xundɛ k m . Na siga fatan gbilenfe lingirama a nun sofe lekɔli i ɲɛ bara dangi. Laginɛ kui, tɔnxuma a masenxi nɛ a sofe lekɔli, xa i siga mixi k m  tongo mixi mɔɔyɛn nun solomanaani nan so ɲɛ 1989. ɲɛ 1999, mixi tongo suuli nun saxan tagi iba suuli; xa i siga mixi fɔrɛ bɔxi dɔnxɔe mato, a sigama han tongo solofere a nun firin (72%). Laginɛ kui, xili sɛbɛ bipu ra a bara dangi, xa i siga mixi k m  tongo, mɔɔyɛn nun solofere ɲɛ 1990, sigafe tongo suuli nun solofere ɲɛ 2000. Ginɛ dinm die gbe bara dangi fu nun solofere ɲɛ 1990, sigafe tongo naani nun naani ɲɛ 2000 ra.

Xarandi kɔnti yaati xarande banxidɛ singe (le taux net de scolarisation au primaire)

Xarande yaati naxan lanma a xa siga xarande banxidɛ singe kolonma kɔnti nan ma naxan nabama e nu dinm e birin tongo naxae sii bara a li sigafe lekɔli, i e tagi iba e nun naxae yɛtɛ yaati na lekɔli banxid e kui. Xa a siga a li, i siga xundɛ k m  tongo, naxae soxi lekɔli a makɔrɔma na ra, xa na mu a ra, a dangi a ra, na fe a masenxi nɛ a dinm di naxae birin sii bara e sode li lekɔli, xilie bara sɛbɛ.

Laginɛ kui, xarandie naxae xili bara sɛbɛ, xa i siga xundɛ k m  tongo, tongo naani tagi iba suuli, nae nan kɔnti 1997 ɲɛ ra, i siga a li na kɔnti bara siga han tongo solomasaxan a nun suuli tagi iba solofere, bɔxi naxae birin bara yiriwa, mixi fɔrɛ bɔxi dɔnxɔe ma naxae na sahara labesanyi ra, na kɔnti bara siga tongo suuli a nun senni tagi iba firin.

Xarandi nun xarande raba xa kɔnti (le ratio  l ve-ma tre)

I nu xarandi kɔnti taxun xarande rabae ma laginɛ kui, i a toma nɛ na kɔnti bara siga tongo saxan nun solomanaani, han tongo naani a nun senni, kelife ɲɛ 1990 sigafe ɲɛ 2000.

Kɔnti xarandie nun xarande banxi xa kɔnti (le ratio  l ve-salle de classe)

I nu xarandie kɔnti birin nalan a nun xarande banxie kɔnti birin, na kɔnti tagi bara dangi tongo naani nun keren han tongo naani a nun saxan, kelife ɲɛ 1990 han ɲɛ 2000.

Xarandi gin mae naxae soma xarande banxi singee kui bipu ra (le taux brute de scolarisation des jeunes filles dans le primaire)

I nu xundɛ kui yo tongo, a daxamui kima a nun won dɔɔ kima, setareya lahalɛ nɔma nɛ kolonde ibunadamae ma. Na setareya na mixi ndee nan ma, alo i nu denbaya keren tongo. Gin e, ginɛ dinm e a nun xamɛ dinm e, a nae nan matoxi. I nu laginɛ tongo, ginɛ dinm die naxae xili sɛbɛxi bipu ra xarande banxi singee, xa i siga xundɛ k m  tongo, fu

nun solofere tagi iba saxan, na nan nu na xarande ɲɛ 1990. ɲɛ 2000 ra, na kɔnti bara siga han tongo naani nun naani tagi iba saxan.

Xarande banxi firinde (l'éducation secondaire)

Xarande banxi firinyande biraxi xarande banxi singe nan fɔxi ra. A kirayama, xarande banxi firinyande fɔlɔma ɲɛ solofere nan ma xarande banxi kui, na nan sigama han ɲɛ fu nde, a nu xurun. I nu bɔxi gbeegbe tongo naxae bara yiriwa, yi xarande banxide firinyande findixi teku nan na birin bɛ. Xarande banxi singe a nun firinyande xa fatanfasi nɔma bade e bore xɔnma bɔxi dɔxɔ ki nan ma.

Xarande banxi saxanyande (l'éducation tertiaire)

Xarande banxi saxanyande fan biraxi xarande banxi firinyande nan fɔxi ra. A findixi yete yailanyi nde nan na sigafe xarande banxi belebele, xa na mu a ra, wali matinkande xarande banxie kui, i nu keli xarande banxi firinyande.

Wali matinkan xarande banxi (l'éducation professionnelle)

Na findixi xaranyi keɲa nde nan na naxan nɔma sigade wali matinkanyi kiraya xɔnma, a nɔma lude xarande banxi firinyande biri, xa na mu a ra, xarande banxi saxanyande biri. A keɲama, wali matinkan xarande ɲɔxɔsaxi belexe rawali nan xɔn, alo kamudɛriya, banxi tife, mekanisiyɛnya a nun taami ganfe. Xarande banxide ndee, xarandi naxae wali matinkanma e demeri rabama nɛ e yete xa xaranyi xa fe ra, misaali ra, wali matinkanyie.

Ya makɔta se fenyi (la recherche scientifique)

Ya makɔta se fenyi findi xaranyi keɲa nan na naxan sigaxi marabɛɲin lɔnnima, xa na mu a ra, a tɛnten kima tagi rasa rabama nɛ se fenyi gbansan ma, alako siyansi xa siga yarema a nun se fenyi naxan munafanyi na.

3.1.2 Sayinteya (la santé)

Siimaya nate (l'espérance de vie)

Siimaya ibunadamae xa na mu a ra lanxunde nɔma siimaya naxan sɔtɔde, i nu na tagi tongo, a nun ibunadama naxan siimaya nate sɔtɔma, a keren mu a ra. Ibunadama nɔma sii naxan sɔtɔde duniya igiri kui, na findixi lanxunde xa siimaya tagi nan na. Duniya igiri findixi kɔnti tagi nan na ɲɛ nu itaxun lanxunde birin ma. Duniya igiri siimaya kɔnti mixi xasabi naxan bara faxesa.

Siimaya nate naxan sama bari waxati, na fatanxi faxe xasabi naxan bara raba, naxae birin na sii keren, ɲɛ keren kui. Lagine kui siimaya nate bari waxati, na findixi tongo suuli nun naani ɲɛ 1999, na xun bara masa barima ɲɛ 1983, a nu na tongo naani a nun suuli. Duniya bɔxie xa lanxunde e naxan ma footexui «nations unis» nae bara a yita, a siimaya nate bara dangi ɲɛ tongo saxan nun senni tagi iba suuli ɲɛ 1970, sigafe tongo naani nun senni tagi iba suuli ɲɛ 1997.

Faxe kɔnti tɛngɛ (le taux de mortalité)

Faxe kɔnti tɛngɛ nɔma kolonde, xa i siga mixi wulu keren tongo, mixi xasabi naxan nɔma faxade xa i bara yama birin kɔnti tagi tongo jɛ keren bun. Laginɛ faxe kɔnti tɛngɛ bara a masen a mixi fu nun naani tagi iba firin nan faxaxi, xa i siga wulu keren tongo jɛ 1999.

Dinmɛdi faxe kɔnti tɛngɛ (le taux de mortalité infantile)

Dinmɛdi faxe kɔnti tɛngɛ findixi kɔnti nan na naxan a masenxi dinmɛdi naxan faxama a mu jɛ keren sɔtɔ. Na findixi tɔnxuma nan na, naxan won ma yare masigɛ masenma. Na fe nɔma nɛ a masende jɔxɔsa nun seri fe naxae na di bari fe kui.

Dinmɛdi faxe kɔnti nde bafe a ra, na findixi tɔnxuma nan na yama gbofe kui. Xa dinmɛdi faxe magoro, duniya igiri xɔn kuyama nɛ. Bɔxi naxae bara yiriwa, dinmɛdi faxe mu mixi fu lima xa i siga mixi wulu keren tongo.

Dinmɛdi faxe kɔnti laginɛ kui bara dangi, xa i siga mixi wulu keren tongo, mixi kɛmɛ mixi tongo saxan nun senni tagi iba saxan jɛ 1992, sigafe mixi tongo solomasaxan a nun solomasaxan jɛ 1999, yamae xa lanxundɛ e naxan ma footexui «nations unis» xui ma. Dinmɛdi faxe kɔnti laginɛ kui findi, xa i siga mixi wulu keren tongo, mixi kɛmɛ tongo solomanaani a nun solofere jɛ 1970; jɛ 1997 a findi mixi kɛmɛ mixi mɔxɔyɛn a nun senni nan na jɛ 1997. Dinmɛdi xa sayinteya a nun di ngɛɛ xa xaranyi, e xirixi e bore ra.

Dinmɛdi xa faxe kɔnti dɔbilima nɛ di ngɛɛ xɔnyi naxae mu xaranxi, xa i siga mixi wulu keren tongo, mixi kɛmɛ mixi fu a nun firin, nae faxama nɛ. Gine naxae bara lɔnni banxide firinyande li, xa i siga nae xa di wulu keren tongo, tongo senni a nun keren gbansan nan faxama.

Diyɔrɛ a nun dinmɛdi xa faxe kɔnti (la mortalité infanto-juvénile)

Na fe findixi dinmɛdie xa faxe nan na naxae mu jɛ suuli sɔtɔxi. Diyɔrɛ a nun dinmɛdi xa faxe laginɛ kui, a fatanxi a gbengbenyi fure nan na (denbadimi, kanke xɔnɛ, furi gere) a nun donse fajɪ tareya. Na dinmɛdi faxe, nde bara ba a ra; jɛ 1992, i nu mixi wulu keren tongo mixi kɛmɛ naani mixi mɔxɔyɛn a nun senni naxae nu faxama, na bara goro han mixi kɛmɛ mixi tongo solofere a nun solofere jɛ 1999 ra. Duniya bɔxie xa lanxundɛ e naxan ma footexui «nations unis», na naxa a diyɔrɛɛ a nun dinmɛdie xa faxe laginɛ kui, na bara siga, xa i siga mixi wulu keren tongo, han mixi kɛmɛ saxan tongo naani a nun suuli jɛ 1970, na kɔnti bara goro mixi kɛmɛ firin a nun keren, jɛ 1997. Diyɔrɛ a nun dinmɛdi xa faxe laginɛ kui, a mu na ki keren; na fe siga fatan e dɔxɔdee ra kelife jɛ 1992 sigafe jɛ 1999 ra, dinmɛdi xa faxe daxae kui, xa i siga mixi wulu keren tongo, kelife kɛmɛ firin tongo solofere a nun suuli tagi iba solomasaxan, han kɛmɛ firin a nun fu tagi iba senni. Taa xungbee kui na kɔnti sigaxi nɛ kɛmɛ tongo solofere a nun suuli tagi iba suuli, han kɛmɛ tongo naani nun solomasaxan tagi iba solofere.

Di ngɛ xa faxe (la mortalité maternelle)

Di ngɛ faxe findi faxe nan na naxan nabama furi maxani bunma, xa na mu a ra, xi tongo naani a nun firin, di sɔtɔɛ xanbi ra; xa na mu a ra, na xi fa bu ki yo ki lingira, a siga fatan fefe ra furi maxani bunma, xa na mu a ra, dandanyi kui, a rakeli a ma, xa na mu a ra, a findi laategɛ ra. Di ngɛ xa faxe dɔxɔxi nɛ firin: (1) fe naxae fatanxi mantɔrɔli ra furi maxani

kui, di baride, jɔɔsa di ngeɛ xɔnma. (2) faxe naxan siga fatan fure fori ra, xa na mu a ra, fure naxan sɔtɔma furi bunma. Bɔxie xa lanxunde naxan xili footexui «nations unies» bara a masen a di ngeɛ xa faxe lagine kui jɛ 1960, xa i siga di wulu kemɛ tongo jɛ 1990, DSRP bara a masen a makɔɔ kelife kemɛ senni tongo senni a nun senni, xa i siga diyɔɛ wulu keren tongo jɛ 1992, han kemɛ suuli mɔxɔyɛn a nun firin jɛ 1998.

Diyɔɛ bari xa kɔnti (le taux de natalité)

Xa i siga mixi wulu keren tongo, diyɔɛ naxan sɔtɔma jɛ keren kui. Diyɔɛ bari xa kɔnti lagine kui to bara findi, xa i siga mixi wulu keren tongo, tongo naani a nun firin tagi iba suuli, na kɔnti siga fatan lanxunde ra naxan jɔɔɔsaxi mixie nun lingirae xa kɔnti xɔnma (jɛ 1966-1997), jɛ1996 na kɔnti nu findixi, xa i siga mixi wulu keren tongo, tongo naani nan na.

Donyi faɔi tareya (la malnutrition)

Na findixi se nan na naxan senbe bama mixi i, donse gbeegbe na mixi naxan yi ra, kɔnɔ a mu kamali a neme kima. Na kui, se ndee mu kamalixi na adamadi be, naxae nɔma a niyade a xa yiriwe sabati. Na nan a niyama see naxae mixi maxɔɔɔ ma, a wure daxi, a sube daxi a nun bitamini, nae xɔli tareya nan fama fure ra.

Gine xa yiidi kɔnti (le taux de fécondité)

Gine keren di xasabi naxan sɔtɔma, na bara findi tɔnxuma ra. Duniya malanyi kɔnti bara a masen a lagine kui, di sɔtɔe kɔnti jɛ 1975 nu na solofere tagi iba fuyan, jɛ 1997 suuli tagi iba suuli, i nu gine keren tongo. Di sɔtɔe kɔnti won malima ne, a xa kolon di xasabi naxan lanma a xa lu fɔxedɛ keren kui, barima e tan nan won tide tongoma, na lan ne a xa findi di keren, xa na mu a ra firin; xa di sɔtɔe kɔnti bara a deɛ rafe, mixi xasabi kɔnti raxarama ne.

Bɔɔ ti keɔama (la couverture vaccinale)

Bɔɔ ti kolonma ne, alo i nu mixi naxae bara bɔɔ tongo mixie yama naxae mu bɔɔxi. Bɔɔ ti keɔama, yare masige gbeegbe bara raba lagine, kelife jɛ 1987 sigafe jɛ 1993. Jɛ1988 nun jɛ 1998 tagi, bɔɔ ti bara siga, xa i siga mixi kemɛ tongo, tongo senni a nun firin birin bara bɔɔ, xoro a mu nu mixi suuli lixi. Jɛ 1999, xa i siga mixi kemɛ tongo, mixi tongo senni mu nu bɔɔxi: e naxan ma footexui (DTC3) e fure naxan ma footexui «diphthérie», xɔɔɔ fure, ketekete, mabenyi, bonborosoe a nun xɔɔɔ fure seri (VATT2), nae yaati mu bɔɔxi keɔa keren. Xa i siga mixi kemɛ tongo, mixi tongo suuli a nun keren bara bɔɔ kɔnakiri, xa Futa belexe nan a ra, mixi mɔxɔyɛn tagi iba naani xa i mixi kemɛ tongo.

Sayinteya banxide masɔɔɛ (l'accès aux services de santé)

Lagine kui, i nu mixi keme tongo, mixi tongo suuli birin na xare kanke nan na, kilometiri suuli na e nun sayinteya banxide tagi. Xa i siga dokutoru keme tongo, mixi tongo naani a nun solomasaxan na konakiri ne; xa i siga sasifamu keme tongo, tongo suuli a nun keran na konakiri ne; xa i siga lenfirimiye keme tongo, tongo saxan a nun solomanaani na konakiri ne. Xa i siga lagine yama tongo, won siga a dɔɔɔ xunde ke, mixi fu a nun suuli na konakiri ne.

A bara rakɔɔsi lagine kui, setaree xa fɔɔɔɔe mixi mu nɔma sigade labitaani kui. Xa i siga mixi keme tongo setaree yama, i naxa nae fan dɔɔɔ xunde mɔɔɔyɛn, mixi fu a nun firin nan sigama sayinteya banxi, xa e siga fura; kɔɔɔ xa i siga sekanyie tongo, i naxa e dɔɔɔ xunde keme, xunde tongo saxan birin sigama ne labitaani, na fatanxi a fɔɔɔ yiriwatereya nan na. A firinyande labitaani naxae makɔɔxi e ra, e xa wali senbe mu gbo.

Seri mɔɔɔnyi xa fe ra, setaree mu naafuli gbeegbe rasoma a xa fe ra, e gbeegbe seri matongoma na ki ne. A bara rabɛn a mixi naani mu nɔma e xa serie sarade waxati ndee ma. Xa i man siga mixi keme tongo, mixi fu a nun suuli mu nɔma e xa serie sarade kira yo ma. A gbengbenyi dinmedie xurun xare kanke ra, naxae nɔma sigade sayinteya banxie i; bɔɔ kiraya a nun fure jaxi kankema naxan nɔma mixie faxade, nae fan biraxi na kirayae nan fɔxi ra.

Mixi kɔnti naxan ye saniyɛnxi sɔɔɔma (le taux d'accès à l'eau salubre et à l'eau potable)

Mixi xasabi naxan nɔma ye saniyɛnxi sɔɔɔde a ya rafaji ra, tɔɔ gbeegbe mu lu a kui, yama kɔnti keɔama. Na a masenxi ne a bɔxi naxan nɔma ye xunsode yire keran, a a rawali a nun a a taxun, nae xa yama xa sayinteya masenma ne. Taa xungbe kui, falafe ra tɔɔ gbeegbe mu na ye fe kui, na nan na ki pɔnpi na yire sugandixie naxae nɔma sigade han metiri keme naani rabilinyi.

Daxa kanke ra, tɔɔ gbeegbe na, na nan na ki mixie mu nɔma waxati xɔn kuye rabafe lɔɔɔ birin, sigafe ye fende. Ye saniyɛnxi, xa na mu a ra ye saniyɛntare, na fatanma daalise xunxurie nan na naxae na ye xɔɔ ra, e naxan ma footexui «bactéries». Ye naxan nɔma mixi keran munafande lɔɔɔ keran kui, na findixi litiri mɔɔɔyɛn nan na. Na nan nɔma ibunadama xa fe xunxurie rabade, alo a min daxi, a saniyɛn daxi a nun xuri so daxi.

Ye saniyɛnxi sɔɔɔfe lagine kui, na bara siga jɛ 1989 ra, xa i siga mixie dɔɔɔ lanxunde keme ra, mɔɔɔyɛn nun solomanaani nan nu a sɔɔɔma. Na siga han tongo naani a nun solomanaani, jɛ 1999. Ye saniyɛxi masɔɔɔfe nu xurun daxa kanke ra, xa i siga fɔɔɔɔe keme tongo, tongo naani a nun suuli nan nu a sɔɔɔma, jɛ 1994/1995, na waxati kerenyi kui, a fe nu na na ki ne taa xungbee kui, xa i siga fɔɔɔɔe keme tongo, tongo naani a nun solomanaani nan nu a sɔɔɔma.

Daalise naxan mixi xa sayinteya xunnakanama (le virus de l'immunodéficience humaine VIH)

Daalise naxan mixi xa sayinteya xun nakanama findixi fure jaxi nan na, daalise naxan fima mixima, e naxan ma footexui «retrovirus». Na nan senbenteyama han a siga findi sida ra.

Sida (le sida)

Sida findixi fure nan na naxan fate xa gere sosee birin kanama. Fate mu noma a yete kan makantade fure gbetema. Sida bara senbe soto lagine, kekeren bunma, kelife je 2001 sigafe 2002, fure xa konti xasabi bara dangi, xa i siga mixi keme tongo, kelife keren tagi iba naani han firin tagi iba solomasaxan. Mixi naxan sida fure sotoxi na konti bara siga han wulu keme fu a nun naani (114000). Na konti nun perefekitiri naxan nu belebele, e bara lan. Na fure birin nan matoxi. A dandanfe kabiri dolari keme naani tongo solomasaxan. Yama xa labitaani, kabiri dolari wulu keren keme tongo solomanaani. Labitaani mangasanyi nun mixie e belebe soxi e bore yi de naxe na malonyi lanxi xi mawoyen nun keren nan ma labitaani kui. Malonyi taxasixi findixi kabiri dolari keme suuli tongo senni. Temu nde beenun je 2005 sida bara mixi naxae suxu lagine kui nae dandanyi malonyi sigama kabiri dolari miliyon mawoyen a nun keren. Je 2000 ra malonyi nu na kabiri dolari miliyon fu a nun firin. Geremaso naxan nabafe setareya gerefe ra mu noma lande xa a ya mu rasa, a nun belebe woli raba sida na naxae ma, a nun e xa denbaya. Kirayae bara fen sida gerefe ra, lagine mangasanyi bara a masen a porose birin lanma ne e xa yi fure gere.

Sida xa lantanyi konti kelife je fu a nun suuli han je tongo naani a nun solomanaani (le taux de prévalence VIH/sida dans le groupe de 15 à 49 ans)

Mixi xasabi naxae bara je fu nun suuli han je tongo naani a nun solomanaani soto na konti noma ne dawode a xunde keme.

Naafuli naxan yusima sayinteya fe kui (les dépenses publiques de santé)

Na findixi boxi xa naafuli nan na naxan jawasaxi yama xa sayinteya fe xonma. Lagine, na konti bara siga han firin tagi iba saxan boxi xa sotoe kui, xa i siga a dawo keme xundema. Kono na naafuli sayinteya fema, na yiriwaxi taa xungbe ne, a gbengbenyi konakiri. Menni fan, fere kanyie nan a sotoa. Je 1994 xa i siga naafuli tongo, i naxa a dawo xunde keme, tongo naani a nun solomasaxan sigama se kanyie nan ma, xa i siga nae fan dawo a xunde kemema, mixi mawoyen nan a sotoa, xa i siga na kabiri man tongo i naxa a dawo xunde keme, xunde naani nan a soma mixi mawoyen xa fe ra setaree yama, xa i siga e dawo xunde keme.

3.1.3 Yire rafale a kira kima (l'infrastructure routière)

Kirafe findixi fe singe nan na. Kirafe dawo ki wuya: boxi kima, kira yaati kima, kira setie kima, a nun e jawaranyi (woto tidee, xa naxan nu kontofili nii ratangade ...) fale, fale xuridie, ye gorode dangidee; misaali tidee, talifoni tidee, te wure tidee, kabiri rasuxude, a nun jawasade fee xonma; na walie rabama de naxe. A daxamui kima, a ibunadama kima, kirafe findixi fere nan na mixie, daalisee, a nun tulusee maxanife nan na, a nun taa xunxurie makenenfe.

3.2 Soseti xunmakantafe (la sécurité sociale)

Lanxunde naxan jawasaxi mixie xa duruwa xonma bara a masen dunuya birin xunsoxi banxide naxan kui, desanburu kike xi fu, je 1948, bara a yita a yete mali findixi garanti nan na, mixi keren be. A magasanyi kima, a findixi malanyi, xa na mu a ra banxidee naxae

ɲɔɔsaxi daxamui taxunfe mixie ra alako e nɔma e dandande ki naxɛ, xa e di sɔtɔ, lanyuri sɔtɔɛ, latɛgɛ sɔtɔɛ, mixi mɔɔxi faxɛ, a nun dɛmɛri denbaya kima.

Dɛmɛri sɔtɔ tareya dɔɔ boree yi (la vulnérabilité sociale)

A mixie nan ma naxae mu dɛmɛri sɔtɔma, barima e xa mixi kolonxie mu gbo (dɔɔ bore kima). Lanxunde fɛɛɛ mu na naxae yi, laginɛ kui a findixi ginɛɛ nan na, taa xurie kui, setaree xa karatiye, ginɛ naxae e xunyi taxuxi, kiridie, dinmɛdie naxae rabaloxi turutima, fonikee naxae wali singe fenfe, lanyuritɔɛɛ, walikɛ naxae bara e yetɛ ramini walide, a nun e naxae raminixi, walikɛɛ naxae bara laterɛti tongo, a nun mixi mɔɔxie naxae mu dɛmɛri sɔtɔma.

Walitareya (le chômage)

Walitareya, i tin i mu tin, a mɔɔli wuya. Misaali ra, walitareya naxan xirixi kolonyi masare ra, walitareya tagi isuxuxi, walitareya rakelixi a ma. Laginɛ kui, mixi naxae mu walima kɔnti kolonxi ɲɛ 1990 tɛmɛi nɛ. Na walitareya kira wuya, a nun a kolonyi xɔɔɔ. Makɔɔsi bara raba banxidɛ i naxae ɲɔɔsaxi balofe xɔnma, naxan xili footexui (enquête intégrale budget et consommation E.I.B.C.) ɲɛ 1994, a nun kɔnti naxan naba ɲɛ 1996, nae bara siga a ramini kɛɲa wuyaxi:

- Walitare kɔnti sigafe yarema, xa i siga mixi dɔɔ lanxunde kɛmɛ, i a lima kɔnti bara keli keren tagi iba solomasaxan han saxan tagi iba keren. Kelife ɲɛ 1991 han 1995, taa xungbee kui, a bara siga senni tagi iba keren bɔxi kui, kɔnakiri bara siga han fu. Mixi naxae walima, nae bara siga tongo senni tagi iba solofere.
- Mixi naxae bara walide li, nae kɔnti bara siga han miliyɔn saxan tagi iba kɛmɛ saxan tongo solomasaxan a nun solomasaxan. Na kui ginɛɛ kɔnti sigama han tongo suuli, xa i siga yi kɔnti tongo, ginɛɛ bara siga mɔɔɔyɛn nun keren taa xungbee kui, a nun taa xunxurie mɔɔɔyɛn a nun keren. Kɔnakiri taa kui, fu nun keren tagi iba suuli, xa i siga laginɛ yama tongo.
- Mixi xasabi naxae wali keren nabama a masenxi nɛ a xɛ walie bɔxi kɛɲama, mixi tongo saxan tagi iba keren: xɛ walitaree fu tagi iba saxan, xa i siga walikɛɛ dɔɔɔ xundɛ kɛmɛ.

Lanyuritɔɛɛ (les handicapés).

Bɔxi birin kui, lanyuri fatema a nun lanyuri xaaxilima, na mixie na setareya lanxunde nan kui, a nun naxae rabaloxi. Laginɛ kui, na lanyuri fure wuya naxan findi: yataree, tuli xɔrie, booboe, fate, belɛɛɛ, sanyi a nun xaaxili furee. Lanyuritɔɛ findi dinmɛɛ nan na, naxae duniya xanima kule kui. Lanyuritɔɛ kɔnti mu gɛxi kolonde; fo e xa tɛngɛ singe ɲɛ 1983, na nan a masen mixi wulu kɛmɛ wulu naani kɛmɛ solomasaxan fu a nun suuli lanyuritɔɛ. Na kɔnti gbilenxi tɛngɛde a firinyande kui ɲɛ 1996, a kɔnti naxa siga mixi wulu kɛmɛ wulu tongo saxan kɛmɛ saxan tongo solomasaxan a nun saxan. Na bara a masen, xa i siga yama dɔɔɔ xundɛ kɛmɛ, xundɛ firin lanyuritɔɛɛ nan e ra. Na kɔnti bara marakolonyi ti lanyuritɔɛɛ mɔɔli xasabi naxan na, a nun e lingira naxae.

3.3 Yama xa sɔsɛti (la société civile)

Adama xa belexe so a bore yi ra, bari kima, harige kima, namunnyi kima, dine kima naxan mu na mangasan kima. Mixi naxae daxamui fe xaraxi, xa na mu a ra ibunadama fe, ndee naxa a senbe lanma a fi yete wali nan ma. Ndee fan naxa a xa makuya yama xa lanxunde ra. A nɔndi kima yama xa sɔsɛti a nun mangasanyi e soxi e bore i. Mixi xa wali xurun naxan mu na sariye kui, xa na ma a ra mangasanyi mu belexe wolima de naxan, misaali ra denbaya ndee mu duuti fima, xa na mu a ra dimee ragatama de naxe, mangasanyi a belexe wolima e ma. Hali a siga a li na fe firinyie bafe e bore xɔnma na xɔɔxɔ, kɔnɔ xa e siga ba e bore ra, e munafanyi sɔtɔma na nan kui.

Lanxunde naxan mu mangasanyi kima (l'organisation non gouvernementale)

Lanxunde naxae mu mangasanyi matoxi findixi bɔxi die xa lanxundee nan na, xa na mu a ra xɔne naxae mu sigaxi naafuli fema, e biraxi daxamui nun ibunadamaya kirayama, e demeri nan nabama kiraya birin ma, alako lanxundee xa heri sɔtɔ. Lanxunde naxae mu mangasanyi matoxi, e tan mu siɔɔxɔya, a nun xameya nun gineya matoxi, e mu sese matoxi fo adamaya a nun e mu sunbuma wali yo ra a politikiki kima.

Too Lagine kui, na lanxundee lagine die gbansan na naxae kui, bara siga han keme senni tongo solomanaani (690), xone kima, na bara siga han tongo solofere a nun solomasaxan (78), safe lanyie ra nae fan bara siga han wulu saxan keme solomasaxan (3800).

Sendika (le syndicat)

Walikee xa malanyi naxan ɔɔxɔsaxi e harige a nun e xa daxamui xunmasafe, gereso xɔnma, na siga findi walike mɔɔli yo ra.

3.4 Mixi masalanyi (l'aspect genre)

Masalanyi (le genre)

Masalanyi findixi keɔna nan na: alo gine masalanyi a nun xame masalanyi, singe kima. Na xaaxili bara siga yarema tarixui kui, masalanyi mu findixi xunso ra lufe gineya, xa na mu a ra xameya kui. A findixi kewali nan na bɔxi kui, xuri mabiri, a nun yama dɔxɔ ki.

Tagi rasa na xame nun gine tagi bɔxi gbeegbe kui, naxan mu findi wantanyi gala nun dugi belexe ra. Kɔnɔ naxan findi senbe keɔna ra a nun nɔe keɔna. Na tagi rasa mu fatanxi barise xa ra, kɔnɔ daxamui nun ibunadama magoro ki tarixui kima. Masare nɔma rabade xa won dɔxɔ ki siga yarema a nun won birin naxa fe keren suxu. Peleti, ibunadamae keɔna fatanxi yama nan na a nun geremaso naxan na e tagi nɔe keɔnama.

E nɔma fe ra, e dɔxɔ ki masarafe mixi keren keren, kɔnɔ na fe senbe gboma ne xa e birin bara keli waxati keren.

Lanyi gineya nun xameya tagi (les égalités entre les sexes)

Ginee xa fe kirayae birin lanma ne a xa tongo, a xa binya, a nun a xa mabanban. Ginee nun xamee waxɔnyi xa rasabati politikiki birin xɔnma, kelife a fɔbe ma, a rapere ki, han a suturade.

4 **Belɛɛ so bore yira a duniya kima (la coopération internationale)**

Yiriwɛ mali (l'aide publique au développement A.P.D.)

Dɛmɛri fife yiriwɛma bɔxie tagi findixi xunmalanyi tife nan na, maratunun tife ra, daxamuie ra bɔxi firin xa mangasanyie tagi. Na dɛmɛri siga fatan donie ra, naafuli rawalie ra, han a siga kie ma. A tintini, na dɛmɛri rabama a tinxinyi kɛɲama, bɔxi yiriwaxi nun bɔxi yiriwatara nan tagi (bɔxi firinyi xa bore dɛmɛri), xa na mu a ra, a dugundima duniya xunxɔnyi lanxundɛe nan tagi (bɔxi gbeegbe xa dɛmɛri). Kɔnɔ, dɛmɛri nde fan na bɔxi yiriwaxie doro tagi (p.e. Marshall xa pilan), nde fan na bɔxi yiriwatara doro tagi, e naxan ma footexui «coopération Sud-Sud».

Wali boreɛ yiriwɛ kima (les partenaires au développement)

Lagine wali boreɛ gbengbenyi ra yiriwɛ kima nae nan ya:

- a) lanxundɛe mɔɔli birin a dɛmɛri kima, a gbengbenyi fate fɔɔɛe xa naafuli makantade a yiriwɛ kima (BAD), banki mɔndiyali, duniya kɔbiri malande banxide e naxan ma footexui «FMI», lanxundɛe naxan xili footexui «ONU» a nun foote bɔxie xa lanxundɛe (Union européenne);
- b) bɔxie naxae doni beɲinma, a gbengbenyi yaamani bɔxi, kanada bɔxi, lameriki bɔxi, faransi a nun sapɔn bɔxi.

Xaaxili naxan tongoxi setare bɔxie bɛ doni gbeegbe na naxae ma (l'initiative pour les pays pauvres très endettés)

Na xaaxili tongoxi nɛ 1996 nan na alako yi kote naxan lanxi donima, yi setare bɔxiema, na nɔma yefufude ki naxɛ alako doni mu nɔma e dekunde ki naxɛ; na siga fatan bɔxie naxae doni fima nae xa sariyɛ ra. Septanburu kike ɲɛ 1999, xaaxili nɛnɛnɛ gbetɛ naxa tongo naxan lanxi yi setareya gerefema, kirayae naxa sa bɔxie birin bunma. Banki mɔndiyali naxa a lagine doni bara siga han dolari miliyɔn wulu keren kɛmɛ saxan tongo senni a nun senni (1.366.000.000 us), ɲɛ 1982. ɲɛ fu dangi xanbi, ɲɛ 1992 na doni naxa siga han dolari miliyɔn wulu firin kɛmɛ senni tongo saxan a nun naani. ɲɛ 2001 na doni naxa siga han dolari miliyɔn saxan kɛmɛ firin tongo suuli a nun naani (3.254.000 us).

5 **Bɔxi raɲɛɛ ki (la gouvernance)**

Bɔxi raɲɛɛ ki findixi kɛwali nan na, mixie yama xa yare ratie sugandima ki naxɛ e yetɛ ra, nɔɛ yo mu naxan kui. Fe rakɔɔsi naxan nabaxi yi dɔnxɔɛ ra, wayibiya rabaxi nɛ bɔxi raɲɛɛ rakelife taa xungbee han a siga dɔxɔ taa xunxurie ra. Fo bɔxi raɲɛɛ xa masara fe nɛnɛnɛ ra, mangasanyi kira nan fenma ɲɛɛ kima, a nun dɛmɛrilae xa kira.

Bɔxi raɲɛɛ a faɲi ra (la bonne gouvernance)

Mangasanyi naxan nɔma sariyɛ ratinmɛde, kolonyi suxu kima, a rakanta ki mangasan walike yi ra, binyɛ, mange ti kira xɔn ma, fe masarɛ. Bɔxie sariyɛɛ na dɛ naxɛ, mixie xa yetɛ ralu kira binyaxi nɛ. Bɔxi raɲɛɛ kira fanyi a nun sariyɛ binya banxie yi ra. Yi komite D.S.R.P., lagine daxi bara a masen, a lanma won xa:

- Xunmasa ti se sɔtɔɛ ra(dɛ naxan na yare wali kɛɲama).

- Ɔɔɔsafe kɔbiri banxi taxunxi xɔnma.
- Makɛnɛnyi kɔbiri rawali kira xɔnma (kɔbiri ramini, a nun a raso keɲa).
- Gere tife kɔbiri rabɔɔnyie be a nun ye dɔɔɔfe kiraya xɔnma.
- Sariye kira xunmasafe (kelife banxide xungbe a nun a xunxuridie).

Sariye rayensenxi bɔxi kui a nun taa xunxurie kui nun mangasanyi ra, bɔxi raɲere ki kira xɔnma kelife ɲɛ 1985 ma, na kewali a dɔɔɔde luxi mangasanyi xa sariye nan.

Bɔxi raɲere ki faɲi findixi nɔndi yitafe kira nan na. Na nan a toxi wali birin lanma a fɔlɔ yire tɔɔɔie nan ma.

Demokarasi (la démocratie)

Yama xa yare rati sugandixi a yete kan na. Yama xa pawa gboxi de naxan, xa na mu a ra, a ɲɔɔ sama mangasanyi xa wali xɔnma ki naxan. Demokarasi raɲere ki faɲi mu nɔma rabade xa fe ndee mu rakamali, a gbengbenyi yete ralu, a wɔyɛnyi nun maɲɔxunyi kima, a biyaasi malanyi a nun xaranyi ralantan kima, a nun xibaru raɲere ki faɲi situwayen mabiri ra.

Malanyi (la participation)

Yiriwe malanyi kirayama, mixie nan e belexe soma e bore yi ra (a dekuru kima, a malan kima), senbe daxi a nun duluxɔɔ kima, nate naxae birin xa tɔnxuma findima a faɲi ra, mixie xa duniya igiri kui a nun e xa wali kui. Na malanyi rabama kiraya saxan nan xɔnma:

- i) Lanfe malanyi, wali kiraya a nun a politiki yihandima de naxe,
- ii) Malanyi sariye tongoma de naxe, a nun wali kiraya raɲereɲema de naxe,
- iii) Malanyi, politikie siga sugandima de naxe a nun kiraya.

Dunxui ra kii (la corruption)

Dunxui ra kii findixi mixise rasuxui nan na, lanlanteya sigaxi mixi naxae ma. A nɔma findide kɔbiri gbeegbe ra, misaalira, lanterepirisie naxae fima politiki yare ratie ma; xa na mu a ra, mangasan walike belebelee (dunxui ra kii xungbe). A nɔma rabade fan teebili bun kima misaali ra alo peremi tongofe, xa na mu a ra, sariye mabilin ki (dunxui ra kii ralantan). A nɔma findide fan kɔbiri fe ra naxan mu yiriwa alako e naxa ti kufurema marasandisi sɔɔɔfe ra, xa na mu a ra, fe sɔɔɔfe yire sariyee de na xan. Na birin kui, dunxui ra ki yiriwe nan xunnakanama. Yiriwe a nun ibunadamae xa dunxui ra kii sare gbo, tɔne itaxunxi mu matinxin, kɔbiri naxan fima yama ma a xurun, mixie demeri naxan nabama, na gbilenma ne xambi a nun kiiti banxide mayelema ne, xa na mu a ra., a mu nɔma sese ra.

Tinxinyi daxamui kima, xa na mu a ra mixie dɔɔɔ kima (la justice économique et sociale)

Na xundusu siga findixi kɔnɔmi xa tinxinyi nan na, xa na mu a ra, mixie dɔɔɔ ki, naxan xa denbaya lankenemaya findixi mixie makɔɔfe e bore ra, alako lanyi xa lu mixie tagi, a nun denbayae kui, sɔnɔya sɔɔɔfe ra, e waxɔnyie xa fe ra. Tinxinde naxan a ɲɔɔsama maitaxunyi xɔnma, findixi tinxinyi nan, na naxan birin gbe soma a yi ra, a lan a xa naxan sɔɔ, na ba tinxinyima naxan taxunyi rabama, a lanyi kima, hali a siga a li senbee keren mu

a ra. A xa xundusi findi daxamui, xa na mu a ra, yama makɔɔfe e bore ra, alako balofe sɔɔyama ki naxe. Tinxinyi taxunyi ki findixi taxunyi nan na, birin nɔma a gbe sɔɔde ki naxan, na ba taxunyi malanyi na naxan kui, kote xani kima, hali wo xa fɛɛɛe keren mu a ra.

Mixie xa duruwae (les droits de l'homme)

Mixi xa duruwae a masenxi nɛ banxidɛ belebele naxan xili footexui «nations unies» kui, kofi desanburu kike xi fu, ɲɛ 1948. Na kui, kofi ɲɛ 1958 Laginɛ naxa so na banxi belebele kui. Laginɛ bara tin sariyɛ ratinmɛfe, mixi binyama sariyɛ naxan xɔnma, lɔnni naxan masenxi a nun yetɛ ralu sariyɛ rakamalife. Na mixi binyɛ sariyɛ won nɔma firin masende, a gbengbenyi sayinteya, lɔnni, ibunadama xa maratange a nun nde safe duniya xa sɔɔya xɔnma.

Laritikili mɔxɔyɛn a nun suuli (article 25)

Mixi birin lanma nɛ duniya ragiri xa sɔɔya a bɛ, alako a xa nɔ a xa sayinteya rakamalide, a xa mixie, a nun a xa denbaya xa marasabati, a gbengbenyi daxamui kima, dugi kima, lingira kima nun walie naxae xirixi mixife ra, duruwa nan a ra, a xun xa mafala, xa a mu na walide, xa a furaxi, xa lanyuri na, kaɲɛfe a nun foriya, xa na mu a ra, fɛɛɛ tareya, baloe sɔɔfe ra naxan mu siga fatan a ra. Di ngeya nun dinmɛdiya, duruwa nan a ra, e xa mali. Dinmɛdie birin, e siga bari futi kui, xa na mu a ra, e mu siga bari futi kui, e birin lanma nɛ e xa makanta, birin yi ra.

Larikili mɔxɔyɛn nun senni (article 26)

Duruwa nan a ra, mixi birin xa xaran. Xaranyi sare mu fima, a gbengbenyi xarande banxi singe. Xarande banxi singe findixi tekui nan na. Xarande banxi wali matinkande lanma nɛ a xa ralantan. Sofe xarande banxi konde, a lanma nɛ, a xa rabi birin bɛ, lanyi kirayama a nun birin xaaxili nu a dan dɛ naxe. Xaranyi lanma nɛ a xa ibunadamaya makɛnɛn, a nun a xa sɛnbɛ fi mixi xa duruwa binyɛma. A Lanma nɛ a xa faxamui, diɲɛ bore bɛ, a nun kɔnpiniya raso bɔxie tagi, dɔxɔ boree tagi, xa na mu a ra, dinɛe tagi, a nun yiriwɛ walie kui, bɔxi birin xunsoxi dɛ naxe, naxan xili footexui «nations unies», alako xaaxili sa nɔma rasabatide ki naxe. Duruwa nan a ra, di bari mixie xa sugandi raba e xa die xaranyi naxan nabama.

Xibaru x̄ri tongode (principales sources d'informations)

Griffon, M.; Henry, P.; Lemelle, J.-P.: Les politique agricoles et alimentaires en Afrique. Méthodes et outils d'analyse et d'aide à la décision. Paris: Ministère de la Coopération et du Développement, 1991.

République de Guinée: Document de Stratégie de Réduction de la Pauvreté. Conakry, janvier 2002.

Silem, Ahmed et Albertini, Jean-Marie (directeurs): Lexique d'économie. 7ème édition. Paris: Éditions Dalloz 2002.

United Nations Development Program (UNDP): Human Development Report 1999.

wεbu d̄x̄de wuyaxi, alo yie (divers sites web, notamment les suivant):

<http://afecinfo.free.fr>

<http://europa.eu.int>

<http://forum.europa.eu.int>

<http://unstats.un.org>

<http://www.acodev.de>

<http://www.agro-ind.com>

http://www.billy-globe.org/fr_2001/glossaire/glossaire.htm

<http://www-crdp-lyon.cndp.fr>

<http://www.developpement-durable.renault.com>

<http://www.fao.org>

<http://www.fin.gc.ca>

<http://www.ird.sn>

<http://www.math-info.univ-paris5.fr>

<http://www.regoa.org>

<http://www.sante.gouv.fr>

<http://www.sn.resafad.org>

<http://www.solidarites.ch>

<http://www.srp-guinee.org>

<http://www.tbs-sct.gc.ca>

<http://www.un.org>

<http://www.worldbank.org>

Taarixu (notes biographiques)

James G. BENNETT

A to ge a xa yi xaranyi belebele rabade, politiki keɗama, bɔxi rawali keɗama a nun yamaani xui xaranyi keɗama, yi xarande xungbe naxae na Rochester, Trèves a nun Bonn, James G Bennett naxa so kelife jɛ 1986 han jɛ 1987 logori ra, alo walike jɗalama GTZ kui, Rwanda bɔxima, alo malila, Rwanda minisitɛri naxan a jɗɔɔsaxi kɔnɔmi nun beleɗe ma findi xɔn. jɛ 1988, a wali nɛ alo kiraya sa kima GTZ xa lingira xungbe naxan yamaani bɔxima. Kɔfi 1989 jɛ ra, a naxa so yi banxide kui e naxan xilima a (International Policy Advising), na banxide na Cologne nɛ, yamaani bɔxima. A nun man, a naxa findi walike hagige ra naxan na a yete ra yi dunya lanxunde kui. A xa yi wali gbengbenyi findixi yi kɔnɔmi xungbe ya bafe nan na, longorie ralanfe e bore, a nun yengi safe nun birafe kirae fɔxi ra, beleɗe rasofe bore yi duniya xunxɔnyi. Na kui, a xarande raba nɛ Cologne a nun Potsdam, yamaani bɔxima, xarande konde xungbe naxae na. Yi J.G.BENNETT, a bukie seɓexi nɛ ingilisi xui, faranɛxui a nun yamaanixui, kɔnɔmi xungbe keɗama a nun nae jɗɔɔrɔnyi, bɔxi naxae wama sigafe yare, nae be.

Masɔɔ ki (contact) : bennett@ipa-cologne.de

Djibril BATCHILY

Xarande raba lɔnni fenyi nan a ra yi xarande konde xungbe kui Kɔnakiri, xarande raba nan a ra naxan yengi saxi xui xaranfe xɔnma yi sigire banxide ra, kɔfi jɛ 1985. yi lagine xui xarande da xanbi, a tan naxa yi maden xui birin, katarabi sosoxuima, a fen kirama naxa yi xaranyi yare suxu.

A nun man, sosoxui tan xaranxi rawasa ki yi lanxunde naxan jɗɔɔsaxi yi lagine xui xaranfe ma, a tan nan na rabama.

Wɔyɛn xɔri ya itongoxi (liste des mots-clés)

- dɔxɔrɔnyi (l'intrant) 16
- dɔxɔsa fe xɔnma (le suivi) 11
- bɔɔ ti kɛɾama (la couverture vaccinale) 30
- bɛlɛxɛ rawali (l'artisanat) 20
- bɛlɛxɛ so bore yira a duniya kima (la coopération internationale) 35
- bɔxi bunyi tɔnɛ (les mines) 19
- bɔxi rɔɾɛɛ a faɾi ra (la bonne gouvernance) 36
- bɔxi rɔɾɛɛ ki (la gouvernance) 36
- bɔxi rawali (l'agriculture) 17
- bɔxi rawali balo fenyi (l'agriculture de subsistance) 18
- bɔxi rawali kiraya (la politique agricole) 20
- bɔxi rawali naafuli fenyi (la culture de rente) 18
- bɔxi rawali naxan sɔtɔse sigama a farima (l'agriculture d'exportation) 18
- bɔxi sɔtɔse xɛta (le produit national brut P.N.B.) 13
- bɔxi xa maigboe (la superficie) 17
- baalise tife (l'élevage) 18
- balose rawali (l'agriculture vivrière) 18
- banxidɛɛ rɔɾɛɛ ki (la politique sectorielle) 16
- bidisɛ xa politiki (la politique budgétaire) 14
- dɛmɛri sɔtɔ tareya dɔxɔ boree yi (la vulnérabilité sociale) 33
- dɔxɔ ki (la qualité de la vie) 8
- daalise naxan mixi xa sayinteya xunnakanama (le virus de l'immunodéficience humaine VIH) 31
- dangi bore ra (la disparité) 9
- daxa xa yiriwɛ (le développement rural) 19
- demokarasi (la démocratie) 36
- di ngɛ xa faxɛ (la mortalité maternelle) 29
- dinmɛdi faxɛ kɔnti tɛngɛ (le taux de mortalité infantile) 29
- dinmɛdi xuriya (la petite enfance) 26
- diyɔɾɛ a nun dinmɛdi xa faxɛ kɔnti (la mortalité infanto-juvénile) 29
- diyɔɾɛ bari xa kɔnti (le taux de natalité) 30
- doni (la dette) 15
- doni xa politiki (la politique de crédit) 15
- donyi faɾi tareya (la malnutrition) 30
- dunxui ra kii (la corruption) 36
- fɔtɔnyie (les forêts) 19
- fɔxɛdɛ (le ménage) 12
- faxɛ kɔnti tɛngɛ (le taux de mortalité) 29
- fe matofe (l'évaluation) 11
- fe nɛɛɛ tongo ki (la modernisation) 12
- gbata ti (la compétitivité) 17
- gine xa yiidi kɔnti (le taux de fécondité) 30
- gise bɛlɛxɛ (le transport) 22
- hayu faɾi (les services) 21
- kɔbiri yusixi (la dépense) 12
- kɔnɔmi rafalɛ (l'infrastructure économique) 23
- kɔnɔmi xa politiki (la politique économique) 12
- kɔnɔmi xa yare masigɛ (le progrès économique) 12
- kɔnɔmi xa yiriwɛ (le développement économique) 7
- kɔnɔmi xungbe xa politiki (la politique macro-économique) 12
- kɔnɔmi xunxuri (la micro-économie) 12
- kɔnɔmi xungbe (la macro-économie) 12
- kɔnti (la statistique) 10
- kɔnti xarandie nun xarande banxi xa kɔnti (le ratio élève-salle de classe) 27
- kuran yusi (la consommation d'énergie) 23

- lonni banxide singe (l'éducation primaire) 26
- lanterepirisi (l'entreprise) 17
- lanxunde makitie (les marchés publics) 14
- lanxunde naxan mu mangasanyi kima (l'organisation non gouvernementale) 34
- lanyi ginεya nun xameya tagi (les égalités entre les sexes) 35
- lanyuritεεε (les handicapés) 33
- lusini (la manufacture) 20
- mλλnyι xunmasa (la valeur ajoutée) 13
- makiti (le marché) 16
- malanyi (la participation) 36
- mangasanyi rapεεε ki (l'administration publique) 24
- mangaya ragbilenyi a kanyi ma (la dévolution) 24
- marafale daxamui ki (la structure économique) 16
- masalanyi (le genre) 34
- mixi konti naxan ye saniyεnxi sλtλma (le taux d'accès à l'eau salubre et à l'eau potable) 31
- mixi mλλxie xa xarantaree sigire (le taux d'analphabétisme des adultes) 25
- mixi masalanyi (l'aspect genre) 34
- mixi xa deηε (la densité de la population) 11
- mixi xa gbo radangi (le surpeuplement) 11
- mixie birin nalanxi (la population totale) 10
- mixie birin xa wuyε santongoe (le taux d'accroissement de la population totale) 10
- mixie konti (la démographie) 10
- mixie xa duruwae (les droits de l'homme) 37
- mixie xa yiriwε tλnxuma (l'indice du développement humain I.D.H.) 7
- mixiya rapεεε politiki (la politique sociale) 25
- mixiya salonyie (les secteurs sociaux) 25
- nλε ragbilenyi (la décentralisation) 24
- nλε rayensenfe (la décentralisation) 24
- naafuli fangε ba (la dévaluation) 16
- naafuli gbofe (l'inflation) 15
- naafuli lingira (le secteur bancaire) 22
- naafuli masarε xasabi (le taux de change) 16
- naafuli naxan yusima sayinteya fe kui (les dépenses publiques de santé) 32
- naafuli rawali (l'investissement) 16
- naafuli xa politiki (la politique monétaire) 14
- senbε rakamalife (la subsidiarité) 24
- sendika (le syndicat) 34
- sλtλse xeta (le produit intérieur brut P.I.B.) 13
- sare fi sikeeli (la balance de paiements) 15
- sareso senbε (le pouvoir d'achat) 15
- sayinteya (la santé) 28
- sayinteya banxide masλtλε (l'accès aux services de santé) 31
- se findife mixi gbe ra (la privatisation) 24
- setareya (la pauvreté) 8
- setareya maniyε see (les dimensions de la pauvreté) 8
- setareya raxurunfe kiraya (la stratégie de réduction de la pauvreté S.R.P.) 9
- setareya tλnxuma (l'indicateur de la pauvreté humaine I.P.H.) 7
- setareya tλnxumae (les facteurs de la pauvreté) 9
- sida (le sida) 32
- sida xa lantanyi konti kelife ηε fu a nun suuli han ηε tongo naani a nun solomanaani (le taux de prévalence VIH/sida dans le groupe de 15 à 49 ans) 32
- siimaya nate (l'espérance de vie) 28
- sike (le risque) 24
- sinfe konti a bidise kima (le déficit budgétaire) 14
- soseti mangaya (la responsabilité sociale) 25

- sosɛti xunmakantafe (la sécurité sociale) 33
- sugandi (la délégation) 24
- tɔnxuma (l'indicateur) 11
- taa gbo ki (l'urbanisation) 10
- taa xungbe mixi (la population urbaine) 10
- taa xungbe mixi xa kɔnti santongoe (le taux d'accroissement de la population urbaine) 11
- tinxinyi daxamui kima, xa na mu a ra mixie dɔxɔ kima (la justice économique et sociale) 37
- wali banxidɛɛ xundɛ (le secteur des services) 21
- wali boree yiriwɛ kima (les partenaires au développement) 35
- wali matinkan xarande banxi (l'éducation professionnelle) 28
- wali naxan xirixi doni ra naxan sa tongoxi a farima (le service de la dette extérieure) 15
- wali sɛnbɛ (la capacité de production) 24
- wali xa gboe (la productivité) 17
- wali yetɛ bɛ (le secteur privé) 24
- walikɛɛ mɔɔli (la catégorie socio-professionnelle) 10
- walitareya (le chômage) 33
- xɛmɔɔxie xa xaranyi (l'alphabétisation) 26
- xɛmɔxie xa xarantareya (l'analphabétisme) 25
- xaaxili naxan tongoxi setare bɔxie bɛ doni gbegbe na naxae ma (l'initiative pour les pays pauvres très endettés) 35
- xaranbaliya denbayae kui (l'analphabétisme dans les familles) 26
- xarande banxi firinde (l'éducation secondaire) 28
- xarande banxi saxanyande (l'éducation tertiaire) 28
- xarandi ginɛmae naxae soma xarande banxi singee kui bipu ra (le taux brute de scolarisation des jeunes filles dans le primaire) 27
- xarandi kɔnti lɔnni banxidɛ singe (le taux brut de scolarisation au primaire) 27
- xarandi kɔnti yaati xarande banxidɛ singe (le taux net de scolarisation au primaire) 27
- xarandi nun xarande raba xa kɔnti (le ratio élève-maître) 27
- xaranyi rakɔrɔsi bɔxi kima, lingira kima a nun ibunadama kima (le taux d'alphabétisation selon les régions, les milieux et le genre) 26
- xiburu raɲɛɛ kirayae (les télécommunications) 23
- xuri (l'éducation) 25
- yɛxɛ suxui (la pêche) 19
- ya makɔta se fenyi (la recherche scientifique) 28
- yama naafuli (les finances publiques) 14
- yama xa kɔbiri yusixi (les dépenses publiques) 14
- yama xa sɔseti (la société civile) 34
- yare masigɛ santongoe (le taux de croissance) 8
- yire rafalɛ (l'infrastructure) 17
- yire rafalɛ a kira kima (l'infrastructure routière) 32
- yiriwɛ mali (l'aide publique au développement A.P.D.) 35
- yiriwɛ xɔnkuye (le développement durable) 7
- yiriwatareya (le sous-développement) 7
- yiriwɛ (le développement) 7
- yuleya (le commerce) 21

Buki xaranma xa lui (notes du lecteur)

Yamaanie xa lanxundε naxan xili GTZ nan yi sare fixi

(Financé par
l'Agence Allemande pour la Coopération Technique (GTZ))
Kɔnakiri, sanwiye kike 2005

Financé par la
Deutsche Gesellschaft für technische Zusammenarbeit (GTZ)

Coopération technique allemande
Bureau Conakry
B.P.: 4100
Cité ministérielle, Dixinn, Landréah
Conakry / Rép. de Guinée

Conakry, janvier 2005